

EEN MESSIAANS BERAAD?

Toespraak gehouden in de bijeenkomst van de Amsterdamse Studentenekklesia op zondag 6 februari 2005 in De Rode Hoed, Keizersgracht 102 te Amsterdam

Huub Oosterhuis

1.

In de bijeenkomsten van deze ekklesia komen mensen van alle leeftijden, van velerlei ontwikkeling en met heel verschillende maatschappelijke achtergronden; velen komen mét elkaar, partners, vrienden, gezinnen. Ook velen komen alleen. Niemand móet van een ander, zo te zien, zoals dat vroeger wel was, er heerst hier en in de wijde omtrek geen sociale controle. Velen komen al vele jaren. Anderen sinds kort. Velen kwamen en gingen; waarom kómen ze niet meer? Zijn ze door het verhaal heen... nu weten we het wel, dat visioen? Is de taal te moeilijk - te veel 'beeldspraak'? Is het te politiek? Te veel 'Oude Testament', te weinig 'Jezus'?

Op al deze vragen is geen duidelijk antwoord te geven. Zoals ook niemand kan zeggen waar al die woorden blijven die hier gesproken en gezongen worden - wat wordt er begrepen, beamd, wat niet? Hoe diep werkt het door, of hoe gauw wordt het weer vergeten? En zo weet ook niemand precies wie al die anderen zijn - en dat móet ook niemand precies willen weten.

2.

In de Griekse vertaling van de joodse bijbel, de Septuaginta, is *ekklesia* de weergave van het Hebreeuwse woord *qahal*, dat 'bijeengeroepen' betekent. De woorden *qahal-ekklesia* duiden op mensen die niet op eigen initiatief bij elkaar gekomen zijn en op eigen kracht bij elkaar blijven. Ze zijn bij elkaar geháald, door een stem, woorden, een verhaal, en ze worden bij elkaar gehouden door dat verhaal.

De *qahal* van de 'kinderen van Israël', die allereerste bijeengeroepen, werd bijeengehouden door woorden van bevrijding, een oproep tot uittocht, een verhaal over goed wijd land. In het Griekse *ekklesia* klinkt het woord *kalein*, 'roepen', door, en *ek* betekent 'uit': ekklesia, dat zijn zij die ergens uit weggeroepen zijn, en ergens naar toe. Dat woord roept het beeld op van een weg die gegaan moet worden en van reisgenoten. Het woord 'kerk' roept andere beelden op, een kerk staat, een ekklesia gáát.

3.

Gaat. Waarheen? In het bijbelse verhaal staat over de 'kinderen', de dochters en zonen van Israël, geschreven dat zij 'opwaarts' gaan, uit de diepte van de slavernij in Egypte, door zee en woestijn, naar een land dat overvloedig van melk en honing - u kent de beeldspraak - zo'n land heeft nooit bestaan; toch houden zij vast aan dat soort visionaire beeldspraak: land van bronnen, stad van vrede, nieuwe aarde, om onze redelijke hoop op een andere wereld dan deze scherp te houden. Die hoop, die door vertwijfeling en cynisme heen gaat, heeft de ekklesia geleerd van de kinderen van Israël, van de thoratraditie zoals die door Jezus in de synagoge van Nazaret werd voorgelezen en in de 'bergrede', de zaligsprekingen, vertolkt.

INHOUD

EEN MESSIAANS BERAAD?

ASE 6 februari 2005

Huub Oosterhuis

SCHANDELIJKE DINGEN

Lukas 17:1-19

Kees Kok

DE DAG VAN DE MENSENZOON

Lukas 17:20-37

Alex van Heusden

NIETS ONMOGELIJK BIJ GOD

Lukas 18:1-30

Alex van Ligten

WILLEN ZIEN

Lukas 18:35 - 19:10

Bettine Siertsema

EEN TEGENVERHAAL

Lukas 19:11-48

Ton Honig

DISSIDENTE LOYALITEIT

Lukas 19:47 - 20:26

Albert van den Heuvel

ZIJN BLOED OVER ONS?

Een tekst en zijn werking

Matteüs 27-25

Alex van Heusden

4. Nieuwe aarde waar gerechtigheid als een zon aan de hemel staat - 'een samenleving die zo goed voor alle mensen is dat zij "stad van God" genoemd mag worden,' schreef in de vierde eeuw de Noord-Afrikaanse bisschop-pastor-prediker Augustinus, in de geest van de profeet Ezechiël die bijna tien eeuwen eerder zijn toekomststad voor teruggekeerde ballingen de naam gaf 'Ik zal er zijn is daar'. 'De stad van de mens' zeiden we met de Amerikaanse theoloog Harvey Cox, eind jaren zestig - het was tóen dat deze ekklesia tot beslissende inzichten en keuzes kwam, moest komen, van joodse schriftgeleerden, Latijns-Amerikaanse bevrijdingstheologen, van Edward Schillebeeckx en Ton Veerkamp, van de rooie dominee Kleijs Kroon en Bert ter Schegget leerden wij de heilige geschriften van de thoratraditie en die van de Jezusbeweging lezen als het visioen van een rechtvaardige wereld - heilig worden die geschriften genoemd omdat zij opkomen voor de heilige rechten van ieder mens, maar ook de heilige plicht van ieder mens tegenover zijn naaste formuleren. Het was toen, eind jaren zestig, dat enkelen van ons zich bewust werden van die 'politieke strekking' van de Schrift; en het was vooral een tekst, een statement van de joodse wijsgeer-rabbin Emmanuel Levinas, die zich in ons geheugen heeft gegrift en in de loop der jaren hier vele malen is voorgelezen... en nu dus weer. Hij schrijft:

'In het feit dat de relatie tot het goddelijke via de relatie tot de mensen verloopt en met de sociale gerechtigheid samenvalt, ligt de hele geest van de joodse bijbel. Mozes en de profeten bekommeren zich niet om de onsterfelijkheid van de ziel, maar om de arme, de weduwe, de wees en de vreemdeling. De relatie tot de mens, waarin het contact met het goddelijke zich voltrekt, is niet een soort "geestelijke vriendschap", maar een rechtvaardige economie, waarvoor ieder mens ten volle verantwoordelijk is.'

Toen in alle christelijke kerken nog heftig gediscuteerd werd over de vraag of de 'horizontale' relatie van mens tot mens niet ondergeschikt is aan de verticale relatie met God, kwam Levinas met deze zinnen, in zijn beroemde opstel 'Een godsdienst van volwassenen'. Relatie met God? Alleen door je persoonlijk ten volle verantwoordelijk te stellen voor een rechtvaardige economie. Rechtvaardig betekent: gericht op de lotsverbetering van de armsten in de wereld.

De geladenheid van deze tekst van Levinas herkennen wij in het evangelie, het heilig evangelie van Lukas, dat het scherpst van alle geschriften van de Jezusbeweging de kloof, de afgrond tussen arm en rijk tot thema heeft, en tegenover het militair-economisch machtsstelsel van het toenmalige Romeinse keizerrijk het toekomstvisioen van het 'koninkrijk van God' oproept, de 'komende wereld' waarin alle gangbare machtsverhoudingen zijn opgeheven - omgekeerde wereld: 'De volkeren hebben hun heersers, zo mag het niet zijn in jullie midden.' De 'komende wereld' zal er een zijn van wederzijdse dienstbaarheid, en er zullen daar geen armen meer zijn. Stel je dat voor. Dat stellen wij ons voor, van week tot week - daar is de zondag voor.

Het evangelie van Lukas zó lezen, zo 'politiek' roept verlegenheid op, zoals die tekst van Levinas ons in grote verlegenheid brengt. En die verlegenheid lees je ook in het Lukasevangelie zelf, in die tartende passage over de rijke man (ook wel bekend als 'de rijke jongeling'); en over die kameel door het oog van een naald. 'Die het hoorden, die zeiden: Maar wie kan dan gered worden. Jezus sprak: wat onmogelijk is bij mensen, is mogelijk bij God.' En Nelson Mandela zei,

drie dagen geleden: 'Armoede is geen natuurverschijnsel, armoede is mensenwerk.'

5. Een ekklesia, dat zijn ontvankelijke mensen die willen studeren-en-leren (studentenekklesia) en die niet weglopen voor onmogelijk-moeilijke teksten en perspectieven. Ook al weten we volstrekt niet wat we met dat evangelie aan moeten, we zullen het horen en overwegen en weer, en ons beraden, in een 'messiaans beraad', hoe wij (naar een woord van Augustinus) kunnen vooruitlopen op de Stad van God, en bij kunnen dragen aan die komende wereld. Er is niet alleen hier, er zijn op vele plaatsen ekklesia's aan de gang - geestverwanten in allerlei schakeringen. Honderd meter hemelsbreed hiervandaan de Dominicusgemeente, en honderd kilometer hemelsbreed de Maranatha-studentenkerk in Tilburg. De Leidse Studentenekklesia en de Kritische Gemeente IJmond, beide nog uit de jaren zestig. Door heel het land binnen- en buitenkerkelijke leerhuizen, al of niet met een liturgisch koor in de buurt, kleine en grotere groepen aangesloten bij de Basisbeweging Nederland (BBN). Over de grens de Werkplaats voor Theologie en Maatschappij in Antwerpen; en de leefgemeenschap in Lier die zich 'De Brug' noemt, en de vrijwilligerskerk in Brugge die zich 'De Lier' noemt. En in Duitsland, de leerhuizen en diensten rond het exegetische tijdschrift *Texte und Kontexte* waarvan Ton Veerkamp jarenlang de drijvende kracht is geweest. En de 'Stadtgemeinde' in Bremen en de 'Kleine Kirche' in Osnabrück, en de 'Ruprechtgemeinde' in Wenen.

6. Wat hebben al die groepen gemeen? Dat zij zich, de een heftiger dan de ander, niet meer thuis voelen in de gangbare christelijke godsdienst en haar kerken, maar wel in de thoratraditie willen blijven. Het woord 'christelijk' heeft voor velen zijn zeggingskracht en betekenis verloren - 'christelijk' betekent oorspronkelijk 'messiaans', en 'messiaans' betekent: betrokken op een komende wereld waar brood en recht en liefde is, genoeg voor allen. Jezus van Nazaret werd messias genoemd omdat hij de mogelijkheid van zo'n komende wereld heeft belichaamd, én uitstraalt tot op vandaag. Een Ekklesia beleeft Jezus' woorden over die 'komende wereld' als het ijkpunt van haar geweten.

Op avonden door heel het land, zogeheten 'spreekbeurten', ontmoet je geestverwanten in allerlei schakeringen: buitenkerkelijke katholieken en hervormden en nog nét niet helemaal buitenkerkelijke gereformeerden; ze hebben meer vragen dan er antwoorden zijn, zoals het hoort. Ze willen de bijbel leren lezen, of opnieuw leren lezen, en ze willen ergens bijhoren waar het zingt, en stevast komt de christelijk-liberale politiek ter sprake en het asielbeleid. Ze zoeken zoiets als een ekklesia. Wij vertellen dan over wat wij hier proberen, en over de afspraken die wij hier gemaakt hebben, met elkaar en onszelf, en die wij jaarlijks op de avond voor Kerstmis vernieuwen.

Een afspraak over 'God' - wie bedoel je als je 'God' zegt? Met 'God' bedoelen wij de Stem die, door heel de bijbel heen, om recht en ontferming vraagt voor arme en vreemdeling, die roept 'Red hen die geen verweer hebben'. En de afspraak dat wij het visioen van een 'koninkrijk van God' niet opgeven; dat wij zullen blijven verlangen naar een nieuwe wereld, en dat wij onze normen en politieke keuzes zullen blijven toetsen aan dat elementaire ideaal. Het ritueel van brood en wijn, avondmaal of eucharistie genoemd, beleven wij als de keuze voor dat messiaanse koninkrijk tegen alle militaire en

economische machten in - sacrament van hoop dat niets onmogelijk is bij dé God, die van Mozes en Jezus.

7.

Wij die deze ekklesia voorgaan en proberen gaande te houden, wij stellen voor: een 'messiaans beraad' met een aantal van de genoemde groepen of met alle, en met andere ons onbekende: een 'messiaans beraad' naar aanleiding van de tekst van Levinas en de 'afspraken'. Zou zo'n beraad mensen kunnen verbinden, zouden wij elkaar kunnen inspireren, aanvullen, bemoedigen?

Wij zullen de tekst van deze toespraak op internet zetten en toesturen aan alle ons bekende groepen. Wij vragen om een reactie voor Pasen, 27 maart. Daarna stellen wij een bijeenkomst voor, hier in De Rode Hoed, of elders als dat beter uitkomt - voor het eind van de zomer. Het wordt geen nieuwe Acht Mei Beweging met massale happenings en RK-bisschoppen al of niet. Wát het wordt, zien we wel, hoe het gaat heten, zien we ook wel.

8.

Ooit is de West-Europese beschaving gered door een keten, een netwerk van kloosters, van waaruit het landschap in cultuur werd gebracht, akkers aangelegd, bronnen geslagen. En waar de heilige schriften werden overgeschreven en vertaald en doorgegeven.

In de eenentwintigste eeuw zou er een netwerk van 'eklesia's', of noem ze anders, moeten ontstaan die het grote bijbelse verhaal bewaren en alle kunst en cultuur die aan dat verhaal ontbloeid is in leven houden; waar het woord 'beschaving' opnieuw inhoud krijgt, boven de chaos uit. Plaatsen waar mensen samenkomen die doen wat vandaag nog gedaan moet: dienstbetoon aan deze aarde - deze enig denkbare, en in ieder geval de enige die wij hebben, voor onze kinderen en voor hún kinderen. Zo moge het zijn.

Vervolg?

Op 18 februari werd bovenstaande toespraak toegezonden naar een serie adressen waar wij geestverwanten weten of vermoeden, met onderstaande vragen en het verzoek om per e-mail te reageren (leerhuis@leerhuisenliturgie.nl). Zo mogelijk voor 20 maart aanstaande, Palmzondag. Deze vraag stellen wij ook aan de Maandbrieflezers. Afhankelijk van deze reacties zullen wij ons beraden over het vervolg op dit initiatief.

Alex van Heusden
Kees Kok
Huub Oosterhuis

Vragen

1. Bent U het eens met de strekking van deze toespraak?
2. Onder 4 is sprake van de 'politieke strekking' van de Schrift, namelijk 'sociale gerechtigheid', die volgens het citaat van Emmanuel Levinas gezien moet worden als de kern van het bijbels getuigenis en als ijkpunt van alle religie. Stemt U hiermee in?

3. Onder 6 is sprake van 'een afspraak over God'. Ziet U de noodzaak daarvan in; herkent U zich in de gekozen bewoording; wat moet er nog meer gezegd?
4. Weet U andere groepen die in bovenstaande vragen geïnteresseerd zijn?
5. Bent U geïnteresseerd in een beraad zoals in deze toespraak wordt voorgesteld? Wat zou U op de agenda zetten?

Citaat

GEESTELIJK FORT

Bij sommigen heerst op dit moment een sterke neiging om de muren rondom het geestelijk fort Nederland zo hoog mogelijk op te trekken. Ons land zal zich daardoor steeds meer afsluiten van de culturele dynamiek - slecht en goed - in de rest van Europa. Zo kunnen zelfs wij, nuchtere Nederlanders, terecht komen in een gesloten, xenofobe fantasiewereld waarin onze hufferigheid en onze onkunde over heden en verleden als norm wordt gesteld, waarin degenen die niet in de angstpsychose meehollen als 'slappelingen' en 'verraders' worden aangeduid, en waarin discriminatie en racisme tot nieuwe grondwaarden worden verheven.

*Geert Mak in 'Gedoemd tot kwetsbaarheid',
Amsterdam 2005*

SCHANDELIJKE DINGEN

Lukas 17:1-19

Kees Kok

1.

Het is twee weken na de tsunami en we lezen in het evangelie van Lukas: 'Het is ondenkbaar dat er geen schandelijke dingen gebeuren, maar o wee degeen door wie zij gebeuren. Beter voor hem dat hij met een molensteen om zijn nek in zee wordt geslingerd, dan dat hij ook maar één zo'n klein mens schandelijk behandelt.' En je weet niet goed wat je daarmee aan moet, tot je op het nieuws hoort dat kinderen die bij de ramp hun ouders verloren, als wezen vlees worden ontvoerd en verhandeld.

En dat is maar een van de vele schandelijke dingen van deze wereld; dat is in al die eeuwen niet veranderd.

Kindermisbruik, wapenhandel, uitbuiting. Je kunt je geen wereld voorstellen zonder schandelijke dingen, ondenkbaar. En ze hebben allemaal iets te maken met machtsmisbruik en met de kloof tussen arm en rijk, tussen Lazarus en de rijke.

Dát, die kloof en de macht, zijn de twee grote thema's waar het in het evangelie van Lukas om draait.

Meteen aan het begin van zijn optreden in het evangelie van Lukas worden Jezus de woorden in de mond gelegd van de profeet Jesaja. Net als alle profeten is hij door de geest van JHWH gezalfd 'om aan armen het goede nieuws te brengen'. En dat goede nieuws luidt: het koninkrijk van God is bij jullie. Het evangelie verkondigt de noodzaak en de onvermijdelijkheid van de komst van een andere wereldorde, waarin het wel denkbaar is dat er geen schandelijke dingen

gebeuren; waar de rijke nergens meer is en de arme in het paradijs wordt gezalfd, gelaafd, gevoed en gekoesterd. Omgekeerde wereld, omgekeerde machtsverhoudingen.

2.

Deze wereld. Een slordige zeven miljard is er wereldwijd toegezegd aan de verdrongen kusten van Azië. Een deel ervan liep binnen via de Nederlandse giro 555; 'een tsunami van goedgeefsheid,' noemde Philip Freriks het wat ongelukkig op het nieuws. En dat is goed, zeer goed, dat bracht bijna evenveel op als soortgelijke acties in de Verenigde Staten. Ook president Bush doneerde daar: 10.000 dollar uit zijn privé-vermogen van 35 miljoen.

Wat minder in het nieuws was het feit dat dezelfde Bush dezer dagen een wet tekende waarmee, bovenop de twintig miljard die tot nu toe al is uitgegeven, nog eens 80 miljard werd gereserveerd voor een ander goed doel: de moordkuil van Irak.

Hoe het intussen met Darfur staat, is in de krant nauwelijks terug te vinden. In Congo gebeuren al jaren schandalige dingen - bijna vier miljoen doden sinds 1998, in 2004 ging daar 188 miljoen hulp naar toe. Maar wie bewapent de strijdende partijen? Welke wereldwijde economische belangen spelen daarbij een rol? Zeker is wel dat de kloof arm-rijk een hoofdrol speelt. Of, zoals het hoofdredactionele commentaar in *de Volkskrant* het vrijdag na de actie formuleerde: 'Het is mooi dat we zo massaal geven, maar wat doen we met de minder spectaculaire problemen die zich grotendeels buiten het zicht van de camera's afspelen? In de Derde Wereld sterven elke maand 165.000 mensen aan malaria en 140.000 mensen aan diarree. Een ramp schokt ons gemoed, maar we dreigen de structurele kloof tussen rijk en arm te vergeten.' Een groot deel van de bestaande wereldorde heeft de zegen en het zegel van zich christelijk noemende politici. Zij houden er kennelijk andere normen en waarden op na dan die van het evangelie. Zij vergroten de kloof tussen rijk en arm, ook in Nederland, bijvoorbeeld door de afbraak en privatisering van alles wat van allen is en voor iedereen zou moeten blijven: zoals de zorg, de energievoorziening, het openbaar vervoer. Zij delen de macht met de maatschappelijk sterken, met de top- en over de top gesalarieerde kaste die de dienst uitmaakt.

Wat zijn dan de normen en waarden van het evangelie? We lezen er zojuist een paar verzen over. Het lijken op het eerste gezicht wat losse opmerkingen van Jezus. 'Vermaningen' worden die wel genoemd. Laten we ze eens van dichtbij bekijken.

3.

'Wees op je hoede voor jezelf.' Dat is een waarschuwing die meer voorkomt bij Lukas. Want voor je het weet, doe je zelf schandelijke dingen - dat is niet ondenkbaar. Kijk dus eerst naar jezelf voor je wijst op wat anderen verkeerd doen; dat blijft altijd geboden, zeker als het gaat om de radicale moraal van thora en evangelie.

Dan volgt een soort regieaanwijzing, een algemeen voorschrift hoe je moet omgaan met je 'broeder', de mens die naast je is, waar je direct mee te maken hebt en die iets kwaads doet. Je moet hem terecht wijzen, met hem in gesprek gaan over wat hij verkeerd deed. En als hij dat inziet en hij bekeert zich, dan moet je hem vergeven, je moet het kwaad van hem wegnemen, het hem niet nadragen.

Dat lijkt allemaal zeer voor de hand te liggen, maar zo gaat het zelden. Zelden wordt een boosdoener op de juiste manier 'terecht gewezen'. Het Griekse werkwoord dat hier staat, betekent zoiets als: 'in zijn eer laten', hem op zijn eer aanspreken, op zijn eergevoel werken. Wie iets verkeerd doet,

weet dat zelf ook, je moet hem laten merken dat het 'zijn eer te na is'. Dus moet je hem niet, zoals gangbaar is, 'in staat van beschuldiging stellen', laat staan kwaad met kwaad vergelden. Hoever is ons hele strafsysteem en gevangeniswezen niet van deze eenvoudige norm, deze richtlijn verwijderd?

En Jezus scherpt die regel nog eens aan door hem persoonlijk te maken, op de man af.: als hij *jou* kwaad doet, al is het zevenmaal daags, en hij bekeert zich al die zevenmaal, dan moet je hem vergeven. Zevenmaal daags, dat is tweeduizend vijfhonderd vijftig keer per jaar. Is dat niet schromelijk overdreven, bijna onmenselijk? Wie doet er nu zevenmaal per dag kwaad en bekeert zich vervolgens evenzo vaak?

Maar, wie intensief met anderen samenleeft of samenwerkt - en voor wie geldt dat niet? - die weet uit ervaring dat kwaad en vergeving zijn als de branding op de kust van elke relatie, meestal kabbelend, vaak heftig, soms scheidend.

Engelengeduld, incasseringsvermogen, heel veel zoenen en verzoenen is nodig om de meest alledaagse verhoudingen leefbaar te houden.

Hoeveel te meer is van dat alles nodig om de verhoudingen tussen broedervolkeren gezond te maken en te houden: de intifada's, de burgeroorlogen, het zevenmaal duizendvoudige kwaad dat bewoners van een en dezelfde landstreek elkaar aandoen?

4.

De 'gezondenen', dat wil zeggen de enge kring van de twaalf rondom Jezus, zijn *inner circle*, ziet het niet zo zitten. Hun reactie op Jezus' normen en waarden luidt: 'Maar versterk dan ons vertrouwen.' Zij kunnen er met hun geloofje niet bij, zij achten het een onhaalbare kaart. Waarop Jezus antwoordt: zelfs al is je vertrouwen zo klein als een mosterdzaadje - en dat is pas echt piepklein -, dan nog kun je, met woorden alleen, een moerbeiboom ontwortelen en in zee herplanten. Nu heeft de moerbeiboom een wortelstelsel dat zich door geen olifant laat ontwortelen, laat staan in zee herplanten. Maar, aldus Jezus, met een vleugje vertouwen in de God van Israël en zijn thora is dat een fluitje van een cent. Dat is de onvermoede kracht van wie zijn kaarten zet op wat volgens thora en evangelie gedaan moet worden: recht en gerechtigheid, vergeving en verzoening zevenmaal duizendmaal, mensen in hun recht laten, in hun waarde, ook als ze niet sporen met onze normen en waarden, met hen in gesprek gaan, juist als jij de sterkere bent, de 'beter gesitueerde'. Dat vertrouwen kan bomen verpoten en bergen verzetten; probeer het maar.

5.

Volgende tafereel. Hier worden de twaalf gezondenen ('apostelen') vergeleken met slaven, met bedienden die doen wat deze bedienden geacht worden te doen. Zij ploegen de grond van Gods koninkrijk om en weiden Gods kudde. En als zij thuiskomen van hun werk, worden zij geacht eerst hun heer aan tafel te bedienen voor zij zelf mogen eten. Zij zijn in dienst van een andere wereldorde dan de bestaande en dat is een ondankbare taak. Zo moeten zij tegen zichzelf zeggen: 'Wij zijn niet meer dan slaven, wat wij moesten doen, dat hebben wij gedaan.'

Dat is hard, dat is geen vrolijk werk, maar, zo vertelt het evangelie van Lukas: dezelfde Jezus die deze slaven hun heer noemen, heeft het hun voorgedaan. Hij heeft zichzelf totaal gegeven, met ziel en lichaam, vlees en bloed, als een slaaf. Hij heeft zijn gezondenen in hoogsteigen persoon aan tafel bediend: neemt en eet, heeft hij gezegd. Dat is de draai die Lukas maakt, daar draait het in zijn evangelie om: de grootste worde de kleinste, wie voorgaat als een die aan tafel bedient Lukas 22:26).

6.

En dan is er nog het verhaal over die tien melaatsen. Daarvoor moeten we een paar dingen weten. Eerst worden we eraan herinnerd dat Jezus op weg is naar Judea, zuidwaarts naar Jeruzalem, het centrum van de religieuze en politieke macht van het joodse land. Hij bevindt in het noorden ergens tussen Galilea en Samaria. Dat noorden nu werd door de machthebbers in Jeruzalem gezien als achterlijk, dwars en opstandig. Daar broeide ook de opstand tegen de Romeinse bezetter, terwijl in Jeruzalem de priesters en hogepriesters uit machts- en economische overwegingen juist met die bezetter collaboreerden. Het noorden had iets 'allochtoons', iets buitenlands, ook al woonden daar vanouds tien van de twaalf stammen van Israël. En in Samaria, daar tussen Galilea en Judea in, woonden de meest verachtelijke allochtonen, de Samaritanen, een soort halfbloedjoden, vermengd met de plaatselijke bewoners. Zij hadden een eigen tempel en weken in veel opzichten af van Jeruzalem; een gruwel in orthodoxe ogen.

Dit alles wetende, begrijpen we beter de *impact* van het verhaal. Dat het over *tien* melaatsen gaat, heeft wellicht met die tien stammen te maken. En hun melaatsheid bestaat alleen in de ogen van de orthodoxie van de tempelpriesters in Jeruzalem. (Vergelijk het maar even met de hogepriesters van onze verlichte cultuur die hun islamitische landgenoten niet *koosjer* vinden.) De tien komen naar Jezus toe en roepen hem op gepaste afstand toe: 'Jezus, meester, ontferming over ons.' Zij willen gezien, gekend, erkend, recht gedaan, menswaardig behandeld worden. Jezus roept een kort zinnetje terug, een meesterlijk zinnetje: 'Ga, laat je zien aan de priesters.' Laat je zien aan die priesters in Jeruzalem die jullie zo verachten. Laat maar zien dat jullie helemaal niet melaats zijn, zegt hij tegen die onreine creaturen, die terroristen, die schandaalschoppers! En dan staat er - korter kan het niet: 'zij gingen, zij werden rein.' Geen spectaculaire genezing, want er viel niets te genezen, tenzij het zelfrespect van die vernederde, gestigmatiseerde, verzichte mensen. Ga maar, laat je zien, vertoon je, laat je niet besmet verklaren, maar ga de confrontatie aan.

7.

Het verhaal eindigt ermee dat slechts een van de tien op zijn schreden terugkeert. En van hem wordt verteld dat hij in één adem God verheerlijkte en Jezus bedankte. En die ene is een Samaritaan, de meest besmette allochtoon in orthodoxe ogen. Maar het is, zo suggereert het verhaal, wel de enige die weet wat 'eredienst' is, die weet aan wie hij eer en dank verschuldigd is. Dat is een Lukaanse klap in het gelaat van de priesters, de beroepsliurgen van de tempel.

De andere negen weten ook niet goed wat hun te doen staat. Zij komen niet terug, zijn ondankbaar. 'Zijn er niet meer te vinden om terug te komen en eer te geven aan God dan deze buitenlander?' verzucht Jezus. Maar ach, hij weet inmiddels wel: de wereld redden, de boel bij elkaar brengen en houden, dat is geen vrolijk en geen dankbaar werk, dat is zonder omzien doen wat moet gedaan.

Nota bene: de Samaritaan is volgens Jezus niet door Jezus zelf gered, maar door het vertrouwen, ja het zelfvertrouwen dat hij ten toon spreidde: 'Sta op en ga, je vertrouwen heeft je gered.'

Zo zingen wij dan, met de vele lessen die dat kleine stukje Lukas ons vandaag aanreikt in onze oren geknoopt: 'Zalig de man, de mens die gelooft, zalig de boom aan de bron.'
Zo moge het zijn.

Amsterdamse Studentenekklesia, zondag 9 januari 2005

DE DAG VAN DE MENSENZOON

Lukas 17:20-37

Alex van Heusden

Als Lukas zijn verhaal over Jezus schrijft, rond het jaar 80 of later nog, is Jeruzalem verwoest door de harde hand van Rome, stad en tempel liggen in puin, vele duizenden doden zijn er te betreuren. Lukas schrijft zijn evangelie en vervolgens het boek Handelingen mede in reactie op deze catastrofe die als een watervloed over het joodse volk kwam. Hij schrijft en schrijft om mensen te bemoedigen, dat ze niet bij de pakken neerzitten: deze ramp is niet het laatste, ook al lijken alle termijnen nu verstreken.

Intussen is er een ontwikkeling gaande die Lukas hoogst verontrust. In zijn ekklesia van Joden en niet-Joden samen - een moeizaam experiment - zijn stemmen opgegaan die pleiten voor een breuk met alles wat er verder nog aan jodendom bestaat, mogelijk omdat zij de gemeente beschouwen als de enige legitieme voortzetting van Israël, van Thora en Profeten. Dergelijke tendenzen tot afscheiding wil de schrijver van dit verhaal over Jezus de kop indrukken: mag de gemeente een ander joods geluid voortbrengen dan dat van verschillende rabbijnen, het moet wel een joods geluid blijven, in dialoog met wat er verder nog aan jodendom bestaat. Lukas wil de ekklesia bij de les houden - de joodse les, wel te verstaan.

Dat voortgezette gesprek met de synagoge is niet van een leien dakje gelopen. Lukas houdt vast aan 'Jezus Messias'; en aan de ekklesia als messiaanse beweging. Welnu, een beweging die, na de ramp van het jaar 70, het woord 'messias' hoog in het vaandel heeft, hoeft onder Joden niet op grote bijval te rekenen. Integendeel. Vooral Joden die wonen in de steden van de diaspora - in Antiochië, in Alexandrië, in Korinte, in Athene, ook in Rome -, worden door hun niet-joodse burens streng gemaand niet ook, als hun volksgenoten in het joodse land, in opstand te komen tegen het Romeinse gezag. Joden in de diaspora vrezden bewegingen met messiaanse aspiraties, vrezden voor nieuwe catastrofes die ook hen in het hart zullen treffen. De Jood Jesjoe'a, blijven belijden als de messias mag dan een joods geluid zijn, vele Joden zijn het gaan beschouwen als een nagenoeg anti-joods geluid dat een regelrechte bedreiging inhoudt voor de toekomst van het joodse volk, van Israël. In dit klimaat heeft Lukas zijn verhaal over Jezus geschreven en het vervolg daarop, het boek Handelingen der Apostelen.

Lukas noemt ze farizeeën, die joodse leraren met wie hij in gesprek wil blijven. In de zojuist voorgelezen evangeliepassage laat hij hen de vraag stellen: 'Wanneer komt het koninkrijk van God?' Voor farizeeën was dat een heikele zaak. Zij hadden nooit enig heil gezien in messiaanse avonturen - het gewapend verzet tegen het oppermachtige Rome. Dat zou naar hun oordeel uitlopen op niets dan rampspoed voor het joodse volk. De geschiedenis heeft hen

gelijk gegeven. Sindsdien veroordelen zij elke kansberekening, als de vraag in het geding is: wanneer komt het koninkrijk van God? 'Wee het gebeente van hen die het einde durven berekenen' - zo staat er in de Talmoed.

Lukas komt de farizeeën tegemoet als hij Jezus deze woorden in de mond legt: 'Het koninkrijk van God komt onvoorzien.' Je kunt niet zeggen: 'Hier is het', 'Daar is het'. Maar wat Jezus vervolgens zegt, te zeggen gegeven wordt, lijkt hiermee in strijd: 'Weet wel dat het koninkrijk van God in jullie midden is.' Het koninkrijk van God is er wel, toch wel - in het verhaal van Lukas, nu Jezus opwaarts gaat naar Jeruzalem, hij de eerstgezonde om dat koninkrijk uit te roepen.

De dag van de mensenzoon, als die aanbreekt, komt het koninkrijk van God in deze wereld. Een nieuwe geboorte zal het zijn van een nieuwe mensheid - komt de mensenzoon op zijn dag. Jezus noemt zichzelf nooit 'messias', maar wel, herhaaldelijk, 'mensenzoon'. Een mensenzoon is een mens, een mens als een mens, niet meer en minder. Wij allen zijn zonen, dochters, kinderen van Adam, de Mens.

Als de dag van de mensenzoon komt, dan zal het gaan als in de dagen van Noach en in de dagen van Lot. 'En zoals het geschiedde in de dagen van Noach (...): zij aten en dronken, zij trouwden en werden getrouwd.'

Wat geschiedde precies in de dagen van Noach? Dat kunnen we lezen in het eerste bijbelboek, *In den beginne*, Genesis. Daar staat geschreven (Genesis 6:1v):

En het geschiedde:

de mensen begonnen talrijk te worden op het aangezicht van de akker en dochters werden hun geboren.

De godenzonen zagen de dochters der mensen dat zij goed waren.

Zij namen zich vrouwen, te kust en te keur.

Zo doen godenzonen, naast voetballen in de Amsterdam ArenA. Uit het verkeer tussen godenzonen en mensendochters, aldus het boek Genesis, worden de reuzen geboren, nader getypeerd als 'de helden uit de voortijd' en 'mannen van naam'. Helden die met hun heldendaden de status van bovenmenselijke, halfgoddelijke wezens verwerven en niet meer van deze wereld zijn: aan zulke heroën (herriemakers) vergapen zich de mensen en geven zij zich met huid en haar over; zulke giganten en megasterren, die een religieuze verering genieten, weerspiegelen de diepste aspiraties der mensen in hun even doodgewone als troosteloze bestaan.

De joodse Schrift heeft het niet op deze mythische helden wier ontzagwekkende fysieke kracht al gauw maatgevend wordt voor de menselijke verhoudingen: zij vestigen het recht van de sterkste op aarde, ten koste van mensen voor wie zij geen oog hebben, die zij niet in de ogen zien - de arme, de hongerlijder, de dakloze hier om de hoek, de verslaafde, de AIDS-patiënt, de melaatse, de door malaria getroffenene.

'En zo ook geschiedde in de dagen van Lot: zij aten, zij dronken, zij kochten, zij verkochten, zij plantten, zij bouwden.' Wat is daar mis mee? Niets, zolang het eerlijk gebeurt, goederen rechtvaardig worden verdeeld in een samenleving die ook ruimte laat voor nieuwkomers. Maar, zo luidt het oordeel van het boek Genesis (13:13): 'De mannen van Sodom waren zeer misdadig en slecht voor JHWH, zeer slecht.'

Daarom besluit JHWH Sodom en Gomorra te verwoesten, met vuur en zwavel uit de hemel. Hij betreft Abraham, de oom van Lot, in zijn plan om deze steden met de grond gelijk te maken. Abraham protesteert, hij gaat in discussie met JHWH

om hem op andere gedachten te brengen. 'Zou jij werkelijk de rechtvaardige uitroepen met de schuldige?' (Genesis 18:23). Abraham onderhandelt met JHWH om Lot en de zijnen te redden: als er nog vijftig rechtvaardigen, nog veertig, nog dertig, nog twintig, nog tien... Maar in Sodom zijn geen tien rechtvaardigen meer te vinden. Abraham dingt verder niet af: tien geldt als het sociale minimum voor een leefbare gemeenschap.

Omdat er in Sodom en Gomorra geen tien rechtvaardigen te vinden zijn, worden deze steden letterlijk 'ondersteboven gekeerd' (Genesis 19:25). Dat JHWH intussen niet doof is gebleven voor het pleidooi van Abraham, bewijst hij door Lot en zijn familie te sparen. Zij vluchten, maar de vrouw van Lot kijkt om en 'verandert' in een zuil van zout (Genesis 19:26): wie verlangend omziet naar een samenleving waar het onrecht wordt gekoesterd, zal geen toekomst hebben. 'Keer je niet om naar wat achter je ligt. Denk aan de vrouw van Lot.'

Waarom precies heeft JHWH Sodom en Gomorra verwoest? Om zo een oordeel te vellen over een samenleving die wordt beheerst door geweld, ook seksueel geweld, en vreemdelingenhaat. De les van dit verhaal is: een samenleving die gebouwd is op geweld en de vreemdeling veracht en buitensluit, zal te gronde gaan, mag geen bestaan hebben.

'Wie zijn leven zoekt te behouden, zal het verliezen...' Als je bent zoals die rijke die de arme Lazarus niet ziet, hoe hij met zweren overdekt is en begeert zijn maag te vullen met wat valt van de tafel van de rijke, maar nee, zelfs dat is hem niet gegund, enkel de honden komen om zijn zweren te likken... Als je zo'n rijke bent, een dienaar van Mammon, de god van geld en goed, alleen bezorgd over de waarde van je aandelen als het economisch wat tegenzit, maar verder - wat zou je je druk maken over de wereld, en ach, die Lazarus, je hebt nu eenmaal mensen die het niet redden in het leven... Jij, rijke, met al je mooie voorzieningen van de wieg tot het graf, jij redt het niet, zegt Jezus, jij bent al verloren, tenzij jij je omkeert - naar Lazarus, naar zijn lotgenoten zonder tal.

Op zaterdag 15 januari jongstleden kopte *NRC Handelsblad* op de voorpagina: 'Armoede voor het eerst oplosbaar'. Dat 'voor het eerst' verbaast me. Maar goed, in het laatste concept-rapport van het Millennium Project, een adviesorgaan van de Verenigde Naties, staat dat voor een doorbraak in de bestrijding van armoede in de wereld minder geld nodig is dan de rijke landen herhaaldelijk hebben beloofd, maar wel veel meer dan ze daadwerkelijk geven. Als de rijke landen hun verplichtingen zouden nakomen, dan zou in tien jaar tijd het aanschijn van de aarde aanzienlijk zijn veranderd. Halvering van armoede en honger. Meer dan een halvering van kindersterfte en sterfte van moeders in het kraambed. Onderwijs voor alle kinderen wereldwijd. Geen utopie, het is mogelijk. De kennis is er, de middelen zijn toegezegd. We hoeven ze alleen maar te gebruiken. De rijke landen moeten zich 'bekeren' - tot gerechtigheid.

Het is een kwestie van kiezen, bijbels gesproken tussen leven en dood, zegen en vloek. 'Kies dan het leven, dat jij leeft, jij en je nageslacht' - zo houdt de thora ons voor (Deuteronomium 30:19). Anders, zegt Jezus volgens Lukas, voltrekt zich dit scenario:

Die nacht zijn er twee op één bed,

de een wordt weggenomen,

de ander blijft achter.

Twee vrouwen malen samen het graan,

de een wordt weggenomen,

de ander blijft achter.

Die twee op één bed zijn mannen - blijkt uit de grammatica van het Grieks. Wat die doen op één bed? Slapen, neem ik aan. Dit is beeldtaal. Er wordt een scheidslijn getrokken tussen hen die zich hebben toegekeerd naar het koninkrijk van God, die nieuwe wereldtijd zonder armen, en hen die alles zetten op het leven hier, nu, en dat willen behouden, koste wat kost. Ook dit is een kwestie van kiezen. Niet van kiezen of delen, maar of je kiest om te delen, wat je hebt, met een ander, die zoveel minder heeft dan jij, of helemaal niets.

De farizeeën stelden Jezus de vraag: 'Wanneer komt het koninkrijk van God?' Wanneer. De leerlingen zeggen: 'Waar dan, heer?' Jezus antwoordt met een duistere spreuk: 'Waar het lichaam is, daar verzamelen zich de adelaars.' Het lichaam? Wiens lichaam? Waar? De eerstvolgende keer dat het woord 'lichaam' voorkomt in het verhaal van Lukas, is Jezus in Jeruzalem met zijn leerlingen aan tafel om het pascha te vieren, pesach, het feest van uittocht en bevrijding. Hij breekt het brood en zegt: 'Dit is mijn lichaam dat voor u gegeven wordt' (Lukas 22:19). Ook de vier daaropvolgende keren is 'lichaam' het lichaam van Jezus, maar dan zijn dode lichaam (Lukas 23:52.55; 24:3.23). In Jeruzalem rondom het gedode lichaam van deze mensenzoon verzamelen zich de adelaars. Waar komen zij vandaan? Uit alle windstreken en op hun vleugels dragen zij mensen, weggenomen uit alle volkeren op aarde, naar Jeruzalem, op de dag van de mensenzoon. Zoals de God van Israël zijn volk uit Egypte, het diensthuis, door de woestijn deed komen naar de berg Sinai: 'Ik heb u op adelaarsvleugels gedragen, ik deed u komen naar mij' (Exodus 19:4).

Zal het zo zijn? Zo moge het zijn.

Amsterdamse Studentenekklesia, zondag 16 januari 2005

NIETS ONMOGELIJK BIJ GOD

Lukas 18:1-30

Alex van Ligten

1.

De parabel van de weduwe en de rechter is een soort opschrift boven het hele gedeelte. Ons wordt op het hart gebonden 'steeds weer te bidden en daarin te volharden'. God zal zeker recht verschaffen, zegt Jezus. Als de rechter die geen recht wou doen, al toegeeft, hoeveel te meer God. 'Maar zal op aarde dit vertrouwen worden gevonden?' vraagt hij.

En aan de hand van een volgende parabel en twee gebeurtenissen onderweg wordt verteld of, en zo ja hoe en bij wie, dit vertrouwen wordt gevonden.

2.

Vertrouwen... Er staat een woord dat, zowel in het Grieks van evangelisten en apostelen als in het Hebreeuws van Tenach, geloof en vertrouwen tegelijk betekent. Geloven is voor ons meestal iets wat we met ons hoofd doen, we hechten geloof aan dingen waarvan we overtuigd kunnen worden, wat we redelijkerwijs voor waar kunnen aannemen. Je gelooft in *iets*. Van je geloof kun je vallen. Van je vertrouwen niet. Je vertrouwen kan beschaamd worden. Vertrouwen doen we meer met ons hart, we schenken het, niet aan iets, maar aan *iemand*. Vertrouwen heeft iets relationeels. Geloven in God is dus niet aannemen dat hij bestaat, of dat er iets is. Het is,

bijbels gezien, vertrouwen dat alles wat God beloofd heeft, ook waar zal worden.

Geloven in God is erop vertrouwen dat zijn woorden waar zullen worden. Hoe krijg je dat vertrouwen?

Niet via de intellectuele overredingskracht van een ander. Niet door jezelf op te krikken tot halsbrekende geestelijke toeren.

Niet door morele superioriteit over anders- of niet-gelovigen.

Zelfs niet door over van alles en nog wat een juist, verantwoord, bewogen en afgewogen oordeel te hebben.

Vertrouwen krijg je door te doen wat er gezegd wordt, zoals het volk van de Hebreëen in het land van de slavernij ging vertrouwen op wat Mozes sprak en toen wegtrok, de vrijheid in. Nadat ze door het water van de Rietzee zijn heengegaan, 'bevrijd uit de hand der Egyptenaren', 'zag Israël de grote hand van JHWH, wat hij tegen Egypte gedaan had. En het volk had hoog ontzag voor JHWH en zij vertrouwden JHWH en Mozes, zijn dienstknecht' (Exodus 13:31, vertaling Huub Oosterhuis en Alex van Heusden).

Geloof en vertrouwen zijn geen hoogstaande geestelijke categorieën. Ze blijken, in de praktijk. Je hoort de hoge woorden: recht, gerechtigheid, vrede, liefde. Je doet wat je in alle eerlijkheid vindt dat daarbij gedaan moet worden, met je beperkingen, met tegenvallers, maar soms ook boven je eigen tekorten uit, je kunt meer dan je dacht, en na het vallen valt er altijd weer op te staan.

Wanneer gaat het echt duidelijk fout? Wanneer dat simpele, directe vertrouwen in de beloften van bevrijding en zegen omslaan in zelfvertrouwen, zelfgeloof, superioriteitswaan. Daarmee rekent Lukas 18 af.

3.

De parabel van de farizeeër en de tollenaar, het verhaal van de kindertjes die tot Jezus komen, en dat van de rijke man die afdruipt, hebben met elkaar gemeen dat ze alledrie in de loop van de geschiedenis geweldig voor de kar zijn gespannen van uitleggers die niet erg onbevangen naar de teksten wisten te luisteren, maar hun punt wilden maken met behulp van de bijbelteksten. Zo werd de parabel een oproep om vooral nederig in de hoek te gaan staan, met Jezus' invitatie aan de kinderen werd de kinderdoop gesanctioneerd, en met de afgang van de rijke man werd de betrekkelijke waardeloosheid van de oudtestamentische geboden aangetoond óf, in onze tijd, er werden even voor de hand liggende als onschadelijke tirades tegen rijke mensen, landen en werelddelen op gestoeld.

De aanhef, de gelijkenis van de weduwe en de rechter, zegt: blijven hopen dat Gods wereld komt, van recht en gerechtigheid.

En nu is de vraag: welke houding neem je daarbij aan? Hoe leef je die wereld tegemoet? Die wereld, die in het stuk afwisselend wordt aangeduid met: koninkrijk van God (vs 16. 17.24.25.29), komende wereld (vs 18.30), hemelen (vs 22). Allemaal manieren om de wereld van God te omschrijven, de wereld waarbinnen je nu al genodigd wordt. Het is niet, en in elk geval niet alléén, het hiernamaals, de wereld waaraan we deel zullen hebben als we uit deze wereld vertrokken zijn. Daarvoor heeft Jezus in de evangeliën al even weinig aandacht als Mozes en de profeten. Daar gold al dat het leven-bij-God nú begint, voor ieder die dat leven in wil gaan, die het eigen bestaan zo wil ondergaan. Gods koninkrijk is niet een gebied, ergens, ver weg in ruimte en tijd, het land van ooit (en als je je best niet doet: het land van nooit!), maar het slaat veeleer op Gods koningschap. Het feit dat hij koning is, in jouw leven, in het mijne, in ons samenleven, nu al, soms even. Vaak schijnbaar onbereikbaar door de dichte mist van nieuwsberichten die ons dreigen te overtuigen van het idee dat er tegen alle onrecht en verdriet geen kruid gewassen is.

Dus: welke houding neem je aan bij het blijven hopen dat die wereld komt, waarin God koning is?

In de parabel wordt gezegd: niet die van de zelfoverschatting, het overtuigd zijn van je eigen rechtvaardigheid die altijd gepaard gaat met verachting van alle anderen. Prachtig hoe Jezus die zelfvoldane, dankbare gelovige ten tonele voert, en hoe heilzaam daarbij de tollenaar afsteekt: 'Kom mij te hulp, zo zondig als ik ben.'

De houding in het gebed zal niet gaan ten koste van anderen, en daarmee zal ook de houding vóór en ná het gebed niet ten koste gaan van anderen. Je bent zelf in het geding. Niet de anderen vormen het probleem, maar wijzelf.

4.

Je zult vervolgens niemand in de weg staan, geen hindernissen opwerpen, zoals Jezus' leerlingen voor de kindertjes. Die vormden toen, net als nu, de groep van meest kwetsbare mensen. Én de groep van mensen die als (nog) niet volwaardig werden beschouwd. Zou dat nu beter zijn dan toen? Ik heb mijn twijfels. Gedurende de hele periode van opgroeien en afhankelijkheid, tot en met de financiële, die steeds langer duurt, worden kinderen feitelijk behandeld als wezens die er nog niet zijn. Er wordt steen en been geklaagd over alles wat ze niet weten, niet kunnen, over de dingen waarin ze minder geschoold zijn dan wij vroeger, en ik weet ook wel dat het meer zegt over ons, volwassenen, als we zo graag willen dat onze kinderen net zulke prima mensen worden als wij, maar het feit ligt er dus dat zij minder zijn, in vrijwel alle beoordelingen.

Jezus zegt dat het koninkrijk van God is 'voor hen die als kinderen zijn'. Wat bedoelt hij? De onschuld van een kind? Nee, want kinderen zijn verre van onschuldig. Al zeer vroeg zo gehaald als wat. Of je moet met onschuld bedoelen wat in het Lennaert-Nijgh-liedje staat:

*de onschuld van een kind
alleen te zien wat waar is,
wat vriendschap voor elkaar is.*

Maar daar zit de onschuld 'm in openheid, onbevangenheid, bereidheid om te leren, om mensen in vertrouwen te nemen, en de dingen te nemen zoals ze zich aandienen. Dat is wellicht het kind-eigene dat Jezus hier naar voren haalt. Dat maakt ze tot voorbeeld.

Zo moet je worden, of het wordt niks.

*Terwijl je later vindt
dat alles anders is
dan vroeger in je dromen
niets is ervan gekomen
zo heb je je vergist. (Uit 'De vrienden van vroeger')*

Wees dat vóór, ga die kant niet uit, wordt zó niet volwassen, als een ontgoochelde, waanwijze mij-hoef-je-niks-meer-wijs-te-maken figuur.

5.

We noemen de man die bij Jezus komt, de rijke jongeling, omdat hij in Matteüs' versie van het verhaal één keer *neaniskos*, jonge man, genoemd wordt. Lukas laat dat achterwege, waarschijnlijk om alle vijftigers en zestigers met al een jaar of twintig-dertig hypotheekaf trek niet buiten het verhaal te plaatsen. Een *arhón* is het hier, iemand uit de bovenlaag. Hij bezit niet alleen alles, hij heeft ook alles gedaan om tot de wereld van God te behoren, alle geboden nageleefd die Jezus opsomt. Alles bezit hij, alles heeft hij gedaan, één ding ontbreekt hem: de volgende stap te doen, de laatste

consequentie van wat hij vergaard en geleerd heeft. Ook die stap moet in misschien wel het grootste denkbare vertrouwen worden gezet: 'Was jij mijn herder, niets zou mij ontbreken.' Als Jezus zijn bedroefdheid ziet, volgen er merkwaardige verzen, over hoe moeilijk het is voor hen die veel bezitten de weg naar het rijk van God in te slaan. En de hoorders die zeggen: 'Wie is dan bij machte gered te worden?' 'Gered', dat wil zeggen dat dit een vraag naar de bevrijding is, naar de vrijheid die moet worden gevonden.

Aan de vraag hoor je dat het niet om een oordeel tegen de rijken gaat, de anderen, degenen die (nog) meer hebben dan wij. Zij die het horen, stellen zich op één lijn met hen die veel bezitten, ze voelen zich mee aangesproken, erin betrokken. In Jezus' woorden horen ze dat het leven aan Gods hand pas binnen de horizon verschijnt als alle bezittingen zijn afgelegd. 'Nog makkelijker komt een kameel door het oog van een naald dan een rijke in het koninkrijk van God.'

Wie kan dan nog worden gered?

Jezus zegt daarop: 'Je kunt zo leven dat je bezit je niet in de weg staat, dat het je echt helpt om vrij te zijn en om anderen vrij te maken.' Dat is 'mogelijk bij God'. Niet denken dat het niet lukt. Door alles heen blijven hopen en volhouden dat je zo sterk zult worden dat je vrij zult zijn, en dat je anderen vrij kunt maken.

Dan komt er iets verrassends: dat Petrus in deze woorden de vervulling ziet in het eigen bestaan. 'Dat hebben wij gedaan,' zegt hij. 'Wij hebben onze eigen dingen verlaten en zijn jou gevolgd!' En dat beaamt Jezus. Thomas Naastepad schrijft: 'en hij geeft aan zijn leerlingen een knipoog: weten jullie wel dat je met dat verlaten tot de meest bedeeden behoort.' 'Jullie ontvangen nog veel meer nú en in de toekomst.'

6.

Tot slot komt dan de meest verstrekkende consequentie van het volgen, van de weg inslaan naar de wereld waarin God koning zal zijn. Overlevering, marteling, dood. Opstanding. De koninklijke weg is de weg door de diepte, 'de afgrond in, de doodsvaller'.

'Zij begrepen hier niets van, deze uitspraken bleven hen duister, wat gezegd was herkenden zij niet.'

Alle commentaren zeggen natuurlijk keurig: dat was omdat het nog niet Pasen was geweest; daarna snapten ze het natuurlijk allemaal.

Ik ben bang dat het zo eenvoudig niet ligt. Ik denk dat in deze zin onze feitelijke toestand wordt getekend, drie varianten op één mededeling: wij begrijpen er niets van.

Ik begrijp niet waarom de mensenzoon dit moet ondergaan, waarom het kwaad goede mensen treft, waarom er geen beloning komt op goede daden, op inzet voor vrede en gerechtigheid, waarom de liefde niet onschendbaar en onblusbaar is, waarom er vreselijke dingen gebeuren met mensen die wij liefhebben. Dat begrijpen we niet, dat blijft ons duister, en we weten niet wat we daarmee aan moeten. Maar met die constatering houdt het niet op, niet in het Lukasevangelie en niet voor ons.

Amsterdamse Studentenekklesia, zondag 23 januari 2005

Citaat

TE WEINIG

Een immigratiespecialist: 'Het grootste probleem zou wel eens kunnen zijn dat het ideaal van de multiculturele samenleving in Nederland niet te veel is gepropageerd, maar te weinig.'

Geert Mak in 'Gedoemd tot kwetsbaarheid'

WILLEN ZIEN

Lukas 18:35 - 19:10

Bettine Siertsema

Jezus is op weg naar Jeruzalem. In de tekst van Lukas is hij dat al vanaf hoofdstuk 9, daar 'richt hij zijn aangezicht' naar Jeruzalem. In het begin valt dat reiselement niet zo op omdat Lukas niet bepaald een nauwkeurige reisbeschrijving geeft, en je in het begin niet veel verschil merkt met het minder doelgerichte rondtrekken van daarvoor. Nu zijn we negen hoofdstukken verder en het reisdoel komt eindelijk in zicht. Nu nemen ook de concrete reisnotities van Lukas toe, driemaal maar liefst in de lezing van vandaag (tegen één keer in de afgelopen drie weken): 'wij gaan opwaarts naar Jeruzalem', 'toen hij dicht bij Jericho gekomen was' en 'hij ging Jericho binnen en trok de stad door'. Jericho, drukke handelsstad *dicht bij* Jeruzalem, een profijtelijke plek zowel voor een bedelaar als voor een tollenaar. En Jeruzalem, stad van de vrede, de stad waar het allemaal gebeurt, waar het allemaal zal gebeuren: overlevering, spot, lijden, dood en opstanding.

De reis vormt wel een zeker structurerend element in het verhaal, van toenemend belang kennelijk, maar het gaat Lukas in de eerste plaats om de ontmoetingen en de gesprekken die Jezus onderweg heeft. De gesprekken bevatten veel duisters, waar ook zijn meest intieme vrienden niets van snappen ('En zij begrepen er niets van, deze uitspraken bleven duister voor hen, en wat gezegd was herkenden zij niet.'). En ook de ontmoetingen gaan niet steeds van een leien *dakje*.

Er is een beroemd liedje uit de jaren dertig, van Dirk Witte, 'Mensch durf te leven!' Een paar regels gaan zo:

De mensen, ze schrijven je leefregels voor.
Ze geven je raad en roepen in koor:
Zoo moet je leven.
Met die mag je omgaan, maar die is te min
Ze wijzen de paadjes, waar langs je mag gaan,
En roepen 'o foei!' als je even blijft staan, -
Mensch, is dat leven?

Aan de benauwende fatsoensregels uit dat liedje moest ik denken bij deze fragmenten uit Lukas, van vandaag en de vorige weken. De mensen, mensen die overtuigd zijn van hun 'eigen rechtvaardigheid' (Lukas 18:9), weten heel precies met wie Jezus wel en niet moet omgaan. Kinderen horen daar niet bij, gehandicapten horen er niet bij, en tollenaars al helemaal niet. Het is een weerkerend thema bij Lukas: morrende mensen, zelfs ook zijn eigen leerlingen, die het niet zien zitten dat Jezus zo weinig statusgevoelig is. Maar steeds opnieuw kiest Jezus zijn eigen weg. Dwars tegen wat toen politiek en religieus correct was in, laat hij de kinderkens tot zich komen, gaat een gesprek aan met een blinde bedelaar, vraagt en geniet gastvrijheid van een tollenaar. Hij doet niet aan uitsluiting. Hij doorbreekt hun sociale isolement. Is dat contact op zichzelf al verrassend, dat geldt evenzeer voor de manier waarop. De blinde schreeuwde om zijn ontferming. En dan verwacht je, als hij daarop ingaat, zoiets als: 'En hij legde hem de handen op (eventueel in combinatie met speeksel en modder) en hij werd ziende.' Maar nee, Jezus ziet de man, blind als die is, als het ware aan, hij kijkt of spreekt niet over zijn hoofd heen, hij laat hem voor zichzelf spreken: 'Wat wil jij dat ik voor je doe?' En de blinde spreekt zich uit, zegt wat hij wil, en wordt ziende.

Jezus is hier echter niet de enige die verrassend optreedt. De 'brutaliteit' van die blinde, die zich niet door de menigte het zwijgen laat opleggen, ^{30 januari 2005} doet contact wil maken met Jezus, is bijzonder. In de kleutertijd van mijn kinderen was dit een van hun lievelingsverhalen in de kleurige Kijkbijbel van Kees de Korte (na dat van David, omdat ze de oorlog zo leuk vonden, moet ik erbij zeggen). Want het plaatje van die met wijd open mond schreeuwende blinde sprak ze bijzonder aan. En dat plaatje past ook prachtig bij het verhaal: eerst roept hij, zoals in de gelijkenis even daarvoor Jezus over het gebed zegt dat God recht zal doen aan hen die hem dag en nacht *roepen*. Maar als hij toegesnuwd wordt, zoals de moeders met hun kindertjes toegesnuwd werden (hetzelfde woord wordt gebruikt in 18:15 en 39), gaat hij nog harder schreeuwen. Zo heftig is Jezus' ontferming niet eerder afgesmeekt, bijna afgedwongen. Het lijkt wel of Lukas het eerder vertelde wil illustreren: de blinde doet als de onrechtvaardig behandelde weduwe, hij brengt de gelijkenis van 18:1-8 in praktijk. Jezus eindigde die parabel met de vraag of de mensenzoon als hij komt, (dit) vertrouwen zal vinden. Nu, bij deze blinde dus wel, en dat vertrouwen is diens redding.

Ook de ontmoeting met Zacheüs kan gelezen worden als het vervolg op een eerder verhaal. Zacheüs doet wat de belangrijke, upperclass-meneer zonder naam in het vorige hoofdstuk niet kon. Beiden zijn rijk, beiden zijn hooggeplaatst (Zacheüs is immers niet zomaar een tollenaar, hij is een oppertollenaar), maar daar houden de overeenkomsten op. De ene heeft zich van jongs af aan de tien geboden gehouden, Zacheüs heeft het met het 'gij zult niet stelen' niet zo nauw genomen. De een stelt Jezus op nogal aanmatigende toon een rechtstreekse vraag, Zacheüs wil Jezus vooralsnog alleen maar zien. De een zit vast aan zijn bezit en kan er niet vrij van komen, Zacheüs ziet wat er werkelijk toedoet en laat zijn bezit met vreugde schieten. Zacheüs is de kameel die door het oog van de naald komt. Zacheüs is de tollenaar die gerechtvaardigd verder kan, anders dan de farizeeër, de hooggeplaatste, die vast blijft zitten in zijn oude bestaan.

Van louche vastgoedhandelaar tot liefdadigheidstycoon, om het eens modern te zeggen. Wat een radicale omkeer, en wat komt die uit de lucht vallen, bijna letterlijk, zoals Zacheüs zich daar in zijn haast zowat uit de vijgenboom laat vallen om Jezus te ontvangen. Een omkeer helemaal zonder aanmaning, zelfs maar suggestie van de kant van Jezus. Ik denk eigenlijk dat het helemaal niet zo plotseling was. Wat zou precies het moment van bekering geweest zijn? De volgorde is zo: Zacheüs wil Jezus zien; Jezus kijkt naar hem en spreekt hem aan, omdat hij in zijn huis ontvangen wil worden; Zacheüs ontvangt hem; de mensen morren dat het geen pas geeft door een onrechtvaardig man ontvangen te worden; Zacheüs spreekt zijn voornemen uit om van zijn bezit uit te delen; Jezus erkent in hem een zoon van Abraham. Wordt Zacheüs spreken ingegeven door het gemopper van de mensen? Dat kan. Niet zozeer omdat hij zich gecorrigeerd voelt door de mensen, want hoe ze over hem denken zullen ze vast wel eens eerder hebben laten weten, maar misschien omdat hij Jezus uit de verlegenheid wilde redden: dat wilde hij hem niet aandoen, publiekelijk bij zo'n rotzak te gast te zijn, daarom neemt hij afstand van zijn rotzakkerigheid. 't Zou kunnen. Maar aannemelijker is het dat de toenadering die Jezus zoekt, hem de ogen opent voor wie hij is en wie hij zou kunnen, zou moeten, zou willen zijn. Hij voelt zich door Jezus aanvaard, ziet zichzelf als het ware met Jezus' ogen, als een zoon van Abraham, en past zijn gedrag daaraan aan. Is dat dus het cruciale moment voor zijn bekering, het aanzien en

aanspreken door Jezus? Ik denk eigenlijk dat het nog eerder ligt. Misschien was het geen ordinaire sensatiezucht die maakte dat Zacheüs zoveel moeite deed om Jezus te zien. Er wordt in deze beide verhalen een bijzonder spel gespeeld met niet zien, zien en gezien worden. Zowel de blinde als Zacheüs hebben gezien wie Jezus was voordat zij hem konden zien. Zij zagen hem 'met hun vroegste ogen'. Zij hebben een vermoeden van waar Jezus voor staat, van het visioen dat hem gaande houdt, en dat van nu af ook hen in beweging zet. Het gaat hen om veel meer dan alleen maar genezing en doorbreking van sociaal isolement. Zij zien in Jezus waartoe zijzelf in staat zijn, en hij op zijn beurt ziet dat ook in hen. De blinde zal Jezus volgen - en hij is de enige van de velen die door Jezus genezen zijn van wie dat verteld wordt - en Zacheüs volgt Jezus na in zijn houding tegenover bezit, een houding van vrijheid, van er niet aan vastzitten, er niet aan ten prooi zijn, er niet door geleefd worden maar het ten leven aanwenden. Hun vertrouwen heeft hen gered, vertrouwen in Jezus, vertrouwen in het visioen, vertrouwen dat het wat om het lijf heeft, dat visioen, dat het ergens toe leidt (Jeruzalem, stad van vrede? Bagdad, stad van vrede? Mokum, stad van vrede? Nooit meer Auschwitz? De armoede de wereld uit?), en vertrouwen dat het ook hen gegeven is naar dat visioen te leven, eraan mee te werken.

Amsterdamse Studentenekkerlesia, zondag 30 januari 2005

EEN TEGENVERHAAL

Lukas 19:11-48

Ton Honig

In *Trouw* van woensdag 9 februari jongstleden stond een interview met At Polhuis, dominee in Rotterdam-Zuid. Hij houdt een heftig pleidooi voor het afschaffen van het diaconaat. De Rotterdamse gemeenten van de Protestantse Kerk in Nederland - en dat is in Amsterdam niet anders - bestaan voor meer dan de helft uit zestigplussers. De mankracht en energie die er nog zijn, kunnen beter besteed worden aan het werven van nieuwe leden, voordat de boel helemaal uitsterft. Al dat diaconaat voor de armen en sociaal zwakkeren kost veel, maar werkt niet wervend. Polhuis meent dat het typisch jaren zeventig is om met de zorg voor de maatschappelijk verdrukten een 'nieuwe kerk' te willen opbouwen. Over het werk van zijn collega Hans Visser onder de drugsgebruikers in de Rotterdamse Pauluskerk zegt hij: een geweldige prestatie, het levert alleen nauwelijks nieuwe leden op. Na vertrek van Visser mag wat het kerkelijk geld betreft, de stekker uit dit project. Het zal toch wel doordraaien op overheidssubsidie. Als het bij Ahold of Philips slecht gaat, stoten ze divisies af. Niet omdat ze die taken niet belangrijk vinden, maar omdat ze er een tijdje geen slagkracht voor hebben. Dat zouden wij als kerk ook moeten doen. Al die tonnen voor de sociaal zwakkeren... terug naar onze *core business*: de verkondiging van het Woord. We kunnen wel heel bijbels dromen van een nieuwe stad, maar als er geen dromers bijkomen, vervliegt het ideaal.

Betreft dit een eenzame wanhoopskreet van een stadsdominee die zijn gemeente ziet afkalven, of is dit nu typisch de stoere taal van dit decennium, waarin blijkbaar, ook in de kerk, geen taboe meer bestaat? Recht, gerechtigheid en barmhartigheid, kernbegrippen van Thora en Evangelie, bij het grofvuil! Hans

Visser reageert als volgt: 'Je kunt zeggen: die drugsgebruikers, wat heb je eraan? Ze brengen niks op. Maar dan verliest de kerk zijn relevantie.' De PKN laat in een politiek correcte officiële reactie op het interview weten de zorg van Polhuis te delen, maar onderstreept tevens het grote belang van het diaconaat voor haar eigen toekomst. Wat mij vooral treft in het interview, is de gedachte dat we als kerk in het leerhuis van Ahold en Philips zouden moeten gaan om daar te leren als bedrijf het hoofd boven water te houden. BV God en Zoon krimpt in!

Ik kan me niet herinneren ooit zo lang op een bijbelgedeelte te hebben geploeterd zonder eigenlijk te weten waar ik in mijn toespraak naar toe wil. Met de andere vaste voorgangers van de ekklesia lezen we de teksten van Lukas gezamenlijk. Ik weet haast zeker dat zij op dit moment met oprecht medeleven aan me denken of naar me luisteren! Vanmorgen leg ik daarom twee manieren van lezen naast elkaar die ik rondom dit verhaal heb aangetroffen. De context waarin de parabel verteld wordt, is de enorme verwachting die Jezus met zijn optreden en aanwezigheid heeft opgeroepen. Wie er getuige van was, dacht eigenlijk maar één ding: dat koninkrijk Gods kan nauwelijks meer ver van ons verwijderd zijn. Met het oog hierop vertelt Jezus het verhaal van de drachmen.

De eerste benadering die je in commentaren op dit bijbelgedeelte kunt vinden, zegt dat Jezus met de mens van hoge geboorte zichzelf bedoelt. Hij reist straks naar een ver land, letterlijk met Hemelvaart: zo ver als de aarde is van de hemel. Maar hij komt terug. Daarmee wordt naar de wederkomst verwezen. De landgenoten die later in het verhaal de vijanden worden genoemd, zijn natuurlijk de politieke en religieuze leiders in Jeruzalem.

Jezus gebruikt het handeldrijven als een beeldspraak om de taak van de mens te schetsen. We moeten tot aan zijn wederkomst iets doen met onze talenten en we moeten onze verantwoordelijkheid kennen. Hier wordt de versie van het verhaal zoals Matteüs (25:14-30) dat overlevert, zonder enige reserve over het verhaal van Lukas geschoven. In zijn oordeel bij de wederkomst is Jezus streng. Maar we kunnen ons na het horen van dit verhaal niet meer verschuilen achter het excuus dat we niet gewaarschuwd waren! Al heb je maar weinig talent en draag je maar een kleine verantwoordelijkheid op je schouders, ga niet denken dat jou geen verantwoording wordt gevraagd. Iedereen heeft de taak om tot de wederkomst te handelen met wat hij/zij in zich heeft! Al had je het bedrag maar op de bank gezet. Was je wel een luie donder natuurlijk! Maar had de investering tenminste nog een beetje gerendeerd. Eigenlijk doet het er niet toe of je veel of weinig krijgt, kernpunt is immers: wat doe jij er mee! En dat die slaaf die al het meeste heeft, ook nog die honderd drachmen erbij krijgt? Dat betekent dat bij de wederkomst zelfs na jouw persoonlijke afrekening met de Heer je trouwe gedrag nog vruchten draagt.

Zoals de kerk van nu in het leerhuis zou moeten gaan bij Ahold en Philips, zo wordt de gelovige van alle tijden aan de hand van de basale principes van het kapitalistische stelsel uitgelegd hoe je vorm geeft aan je verantwoordelijkheid. Is er een andere lezing mogelijk?

Stel dat we Jezus niet op één lijn stellen of identificeren met de mens van hoge geboorte? Dan vertelt de parabel ons exact hoe het eeuw na eeuw in onze wereld toegaat. Zo zijn heersers! Die vorderen rustig terug wat ze niet eens zelf hebben uitgeleend en oogsten wat ze niet zelf hebben gezaaid.

Wie de baas winst verschaft, wordt beloond. Waar haal jij je hoop vandaan in een wereld waar het zo toegaat? Enkele hoofdstukken eerder vertelt Jezus bij monde van Lukas (16:1-9) de parabel van de Mammon. Een rentmeester moet verantwoording afleggen aan een onbarmhartige superbaas. Hij scheldt snel wie bij hem in het krijt staan, hun schulden kwijt. Wanneer mijn grote baas mij eruit heeft geknikkerd, zijn er in ieder geval mensen over die ik op mijn beurt kan aanspreken op hun barmhartigheid en bij wie ik misschien terecht kan! Lukas gebruikt de heersende machtsverhouding niet kritiekloos als beeldmateriaal voor een geestelijk praatje. Maar laat zien dat er meer mogelijk is dan alleen ja en amen zeggen tegen de bazen met hun geld. Ook in deze parabel wordt zonder omwegen geschetst hoe het in de echte grote wereld slechts ordinair draait om winst en superwinst.

Maar laten we niet uit het oog verliezen welke plek Lukas aan dit verhaal geeft in het geheel van zijn compositie. Het verhaal over de slaven met hun drachmen vormt de prelude op de intocht van Jezus in Jeruzalem, zittend op zijn ezelsveulen. Hoe anders dan de superbazen en de mensen van hoge geboorte maakt hij zijn entree. Tegen het donkere decor van de bestaande sociale, economische en politieke structuren wordt het grote Tegenverhaal verteld. Wie de samenleving grondig analyseert, kan slechts de schouders ophalen over een rijk van gerechtigheid en vrede. Wat een naïviteit! En tegelijkertijd zijn er momenten en plekken waar het toch echt lijkt te gebeuren: waar liefde woont en samenhangigheid.

Dan maar niet bij Ahold en Philips op leerhuis. Maar leren van de Schrift welk verhaal verteld zou kunnen worden. Met ontroering las ik het manifest *Gedoemd tot kwetsbaarheid* van Geert Mak. In dit kleine pareltje gaat Mak op zoek naar een Tegenverhaal dat het op kan nemen tegen het verhaal van verharding dat sinds de dood van Theo van Gogh, net als na de dood van Pirn Fortuyn, het alleenrecht begint op te eisen. Het voortslepend probleem rond de integratie van bepaalde moslimgroepen, een onderhuidse identiteitscrisis van de Nederlanders en de schokkende moord op Theo van Gogh leiden tot een rechts-nationalistische beweging die de aanslag op Van Gogh gebruikt als alibi om de eigen agenda versneld door te drukken. Hoe deze radicalisering te stuiten? Allereerst is daar de angst, een logische reactie op gevaar. Maar angst kan ook losgekoppeld raken van het werkelijke probleem. Angstgevoelens kunnen worden opgeklopt tot een permanente geesteshouding, die vervolgens voor politieke doeleinden kan worden geëxploiteerd. Dit kan gemakkelijk leiden tot *selffulfilling prophecy*: de angst voorkomt niet de situatie waarvoor men bang is, maar schept die juist. De angst van dominee Polhuis betreft de teloorgang van een traditionele kerk. Maar die kerk neemt toch steeds nieuwe vormen aan? Waarom gedreven door angst de kernvraag 'voor wie komen we op?' inruilen voor de vraag 'wat brengt het op?'

Door oorlogen, klimaatsveranderingen, hongersnoden en politiek en religieus fanatisme raken ook de komende decennia miljoenen migranten op drift. Het probleem is niet of we zulke immigratie toestaan - die is er en die blijft er -, maar hoe we een balans vinden tussen instroom van buitenaf en de verworvenheden van onze eigen samenleving: voor de nieuwkomers en onszelf gaat het om behoud van een dynamisch Nederland en Europa. Sleutelbegrip daarbij wordt interculturele competentie, het vermogen om iemand van een andersoortige afkomst te herkennen en zijn woorden en gedrag een beetje te begrijpen. Genoeg van een ander weten om een gesprek te kunnen voeren en een manier van met

elkaar omgaan te vinden. Die interculturele competentie was in dit land altijd redelijk groot. Dat was niet 'slap' of 'laf', het was onze hoop en kracht. Deze levenshouding dreigt de laatste maanden overschaduwd te worden door een nieuwe mode: de confrontatie. De muren rond het geestelijk fort Nederland worden zo hoog mogelijk opgetrokken en zo komen we terecht in een gesloten, xenofobe fantasiewereld waarin onze onkunde over heden en verleden als norm worden gesteld, waarin degenen die niet in de angstpsychose meehollen als 'slappelingen' en 'verraders' worden aangeduid, en waarin discriminatie en racisme tot nieuwe grondwaarden worden verheven.

Mak zoekt het Tegenverhaal, want wat zullen onze woorden zijn als al dat werk van onze handen, onze kronen, onze kerken als een strovuur branden?

Tegenverhalen zoeken, niet alleen bij de vormgeving van onze grote wereld, maar ook op zoek gaan naar Tegenverhalen in onze eigen persoonlijke biografie. 'Dan nog komt een woord mij tegen, vindt mijn mond geen andere zegen dan een mens om mee te leven.'

Ik wil jullie tenslotte het gedicht 'Sterk' meegeven van de Vlaamse schrijver Bart Moeyaert uit zijn vorig jaar verschenen bundel *Verzamel de liefde* (uitgeverij Querido).

Ik dacht dat het niet kon:
dat iets wat je niet ziet
je alle dagen draagt
en sterker maakt.
Alsof je spieren krijgt
van liefde

En kijk, het klopt:
het hart van oma
slaat nog over
als ze opa ziet.
Maar nu hij oud is en te bed,
misschien nog net de hemel haalt,
loopt oma sinds een poosje
krommer en vraagt ze vaker
om mijn arm.

Zonder hem krijgt
ze het huis niet warm
en zelfs de hond
zakt zuchtend naast de luie stoel.
Dus is het waar
dat liefde
spieren geeft
en op den duur
ook vuur

Amsterdamse Studentekkerk, zondag 13 februari 2005

Citaat

KOOPMANSCHAP

Voor steden die in dit drassige land wilden overleven, stonden waterstaat en koopmanschap altijd voorop: de meeste Hollandse regenten hadden andere prioriteiten dan de roep om de ware godsdienst.

Geert Mak in 'Gedoemd tot kwetsbaarheid'

DISSIDENTE LOYALITEIT

Lukas 19:47 - 20:26

Albert van den Heuvel

1.

Het evangelie van Lukas moet je eigenlijk horen. De kleine symfonie van hoofdstuk 20 heeft drie delen: *allegro moderato*, *andante espressivo*, *finale triumphale ma non troppo*.

Net als de andere stukken in de omgeving van hoofdstuk 20 ademt het hele stuk een dreigende sfeer. Het is vlak voor dat omineuze Paasfeest. Die vreemde intocht in Jeruzalem van Jezus en zijn leerlingen heeft al plaats gehad.

De ezel is al terug naar zijn baas.

De vijandigheid tegen Jezus is op zijn hoogtepunt.

Judas hoort zijn duistere overwegingen al malen in zijn kop.

Het hele establishment van hoge geestelijkheid, theologen en notabelen zijn het eens: de jonge rabbi uit het Noorden moet weg! Hebben ze hem zelf niet horen zeggen dat er goed nieuws is! Maar dan niet voor het establishment, maar voor alles en iedereen die slachtoffer is van wie de macht heeft. Dat het koningschap van God geen leerschool der verwachting is, maar hier de kop op steekt; dat het niet later komt maar nu; dat het niet verdiend kan worden, maar vrij wordt verstrekt; dat het zich niet manifesteert in macht maar in dienst, dat de wet wordt vervuld niet door rituele gehoorzaamheid maar door liefde; dat de aarde eraan gaat als er geen kinderen van de gerechtigheid opstaan, dat eerwraak geen eer maar haat baart, dat straf niet verandert, maar dat vergeving onoverwinnelijk is, dat het God om zijn schepping gaat en alleen daarom ook om zijn verbond... zulke dingen dus die een voor een de moraal van het volk en het gezag van de leiding ondermijnen.

Hij moet dus weg!

2.

Het eerste deel van de symfonie van hoofdstuk 20 kun je nog horen als een muzikale schermutseling, als *teasing* zouden de Engelsen zeggen. Een domme vraag krijgt een plagerig antwoord. 'Waar is je machtiging?' vragen de tegenstanders. Een beetje dom want het volk had allang geconstateerd dat Jezus sprak met een natuurlijk gezag en de enkele keer dat zoiets voorkomt maakt vragen om identificatie of machtiging meteen een teken van eigen onmacht.

Een schot voor open doel dus, die vraag. De wedervraag van Jezus op de rand van een goede joodse witz: 'Zegt u eerst maar eens of de doop Johannes van God kwam of van de mensen.' Koortsachtig overleg. En dan het lamme antwoord: 'Weten we niet.' Jezus kopt in: 'Als jullie dat niet weten, kan ik jullie ook geen antwoord geven!' Paukenslag! Einde van deel een. Gelach bij zijn vriendjes; gesis bij het establishment: 'Hij moet weg!' De moraal, zou Leo Vroman zeggen, is dat als we zelf geen gezag hebben, we het beter niet van anderen kunnen vragen.

3.

Het tweede deel is van heel andere aard. Nu neemt de rabbi uit Nazaret zelf het initiatief. Met de grote trom en vol orkest. Hij richt zich tot het volk, niet tot het establishment. Dat luistert mee aan de zijkant.

'Een wijngaardverhaal,' zegt hij. Als hij zo begint, weten zijn leerlingen dat het menens wordt. Als deze rabbi het over 'wijngaard' heeft, dan gaat het om Israël als *pars pro toto* van de hele schepping. De wereld als modaliteit van de schepping.

'Wat doet de eigenaar van de wijngaard met frauduleuze pachters?' vraagt de rabbi. 'Een grote wijngaardbezitter stuurt een knecht om zijn deel van de oogst als pachtgeld op te halen. Maar de wijngaard blijkt te zijn overgenomen door gewelddadige rovers, dieven en oplichters.' (Zijdelingse blik op de hoge heren) 'Zij slaan de knecht in elkaar en smijten hem de wijngaard uit. Misschien omdat er helemaal geen oogst was, omdat die pachters de zaak hadden verstierd, misschien alleen maar omdat zij hun eigen zakken gevuld hadden...; de eigenaar stuurt een tweede man. Zelfde verhaal: beledigen, in elkaar slaan, d'r uit, jij! Nog een man, want driemaal is niet alleen scheepsrecht, drie is in het joodse denken ook de superlativus: de druppel die de emmer doet overlopen. De derde man ondergaat hetzelfde lot als zijn twee voorgangers.

De wijngaardenier blijkt een vasthoudend man, die niet laat varen het werk van zijn handen en stuurt zijn zoon. "Mijn geliefde," zegt hij. "Misschien zullen zij voor hem ontzag hebben." Maar de pachters, die weten dat bij de dood van de erfgenaam van de eigenaar de pachters hun gepachte land mogen houden, doden de zoon. Wat doet de eigenaar nu?' vraagt Jezus aan het volk. Hij antwoordt zelf: 'Die fraudeurs moeten weg en hij geeft zijn wijngaard aan anderen!'

Dat is het verhaal.

Het volk is ontzet. Ze begrijpen het verhaal maar al te goed. Die wijngaard in handen van fraudeurs. Die vernedering van *hun* profeten, want in Israël waren de profeten immers altijd de mensen van het volk, die zonder angst machtsmisbruik van koning en geestelijkheid aanpakten. Zij hebben ook geleden onder de steeds terugkerende vernedering van en zelfs moord op de profeten. Maar de wijngaard aan anderen geven? Ontzetting alom: 'Laat dat nooit gebeuren!' 'Hoezo?' zegt Jezus, 'jullie kennen die tekst uit de psalmen toch, dat de steen die de aannemers van de tempel al hadden verworpen, tot dragende hoeksteen is gemaakt? Wat eruit is gesmeten, wordt de basis voor het nieuwe. En die verworpen-maar-tot-fundament-gemaakte steen is een vernietigend en dodelijk iets, als je erop of eronder valt! Die frauduleuze pachters dachten dat ze een erfenis konden stelen, maar het werd hun ondergang.' 'God', impliceert Jezus, 'heeft een verbond met Israël en hij blijft trouw tot in eeuwigheid, maar wat de hoeksteen is van dat verbond bepaalt het establishment niet. Wat jullie hier hebben gehoord in deel een en twee van deze symfonie, is dat jullie establishment zoals het zich hier heeft geopenbaard, zichzelf buiten spel heeft gerangeerd. En wie zich niet laat vinden, is verloren. Die logica kan toch niemand ontkennen?'

4.

Die hogepriesters, thorageleerden en notabelen weten heel goed dat Jezus het niet over het volk maar over hen heeft. 'Machtsmisbruik wordt gestraft,' zegt Jezus. En de wijngaard wordt gereorganiseerd: anderen mogen erin en meegenieten van de druiven: de toekomst is aan een wijngaard zonder hekken. En er zijn grondrechten voor allen.

Einde tweede deel met het hele orkest. Crescendo.

5.

Het derde deel. *Finale triumphale ma non troppo*.

Het establishment is in paniek. Ze komen zelf niet meer voor de dag, maar haasten zich naar hun bunkers. Ze sturen hun onderkruipers. Undercover. Ze houden zelfs de schijn niet meer op. Van nu af aan is het alles of niets en ieder middel is gerechtvaardigd. Het doel is nu: Jezus vangen op zijn woorden en hem dan uitleveren aan de gehate bezetter; vanaf heden gaat het tussen 'het koningschap van God volgens Jezus' en 'de vertegenwoordiging van de keizer volgens het establishment'.

Jezus wilde niet zeggen waar zijn volmacht vandaan kwam, dan het nu maar geprobeerd met de volmacht van de landvoogd! Het begint zoals vaak in gepolariseerde momenten met veel slijm en bedrog: 'Meester, wij weten dat u rechtuit spreekt en naar waarheid de weg naar God onderwijst.'

(Adderengebroid, zei Johannes, weet u nog? De slang aan het woord.) Mogen wij persoonsbelasting betalen aan de keizer? Het gaat hierbij niet om de gewone grondbelasting, maar om het zogenaamde hoofdgeld - een persoonsbelasting van één denarion op iedere inwoner van Palestina tussen de 14 en 65 jaar -, waarmee de keizer zijn legers betaalde. Ten tijde van Jezus werd er veel en verhit gediscussieerd of men die belasting niet diende te boycotten. Hij werd namelijk ook nog betaald door middel van een speciale belastingpenning met de kop van de keizer erop; zo'n muntstuk heette bij orthodoxe joden een afgodsbeeld.

Het establishment dacht een waterdichte case te hebben: steun aan de belastingen zouden de volgelingen van de rabbi binnen de kortste keren in twee kampen verdelen. Een oproep om de belasting niet te betalen zou de woede van de landvoogd opwekken. Bingo, altijd prijs!

Het hoofdgeld bedroeg één denarion. 'Geef mij een denarion,' zegt Jezus. En daar tuinen ze in, want al die slijmerts, die pretendeerden hem een keuze voor te houden, bleken zo'n gehate munt allang op zak te hebben. Ze geven Jezus zijn denarion zonder te beseffen dat ze daarmee toegeven allang onderdeel van het systeem te zijn. Jezus maakt het nu snel af. 'Welke ikoon dragen jullie op zak?' vraagt hij. Daar kunnen de undercover's niet onderuit. 'Die van de keizer,' zeggen ze. En Jezus: 'Aangezien jullie blijkbaar al onderdeel van het systeem zijn, zou ik de keizer maar geven wat jullie al van hem hebben aanvaard. Maar geef aan God wat van hem is. En dat is jullie hart, ziel en verstand, toch?'

Tijdens een college van Reinhold Niebuhr zei een student: 'Maar professor, dat betekent toch een nooit ophoudend conflict?' Niebuhr antwoordde: 'Dat heb je goed gezien. Want van nu aan zullen alle geslachten zich afvragen hoe zij het volgen van de rabbi uit het Noorden kunnen combineren met hun deelname aan het economisch-politieke systeem van de dag. Een gelovige belastingbetaler komt er niet mee weg dat hij zijn burgerplicht heeft gedaan als hij grommend aan zijn verplichtingen heeft voldaan, evenmin als in een moderne samenleving een gelovig mens ermee weg komt om na zijn stem te hebben uitgebracht tevreden af te wachten wat anderen met zijn stem doen. Wie deelgenoot is geworden van de samenleving draagt er ook mede verantwoordelijkheid voor. Wie belasting betaalt, leeft in het kamp van de keizer!'

6.

De treiteraars van de rabbi uit het Noorden hielden verward hun mond na zijn antwoord. Zij waren op pad gestuurd om een duidelijk ja of een duidelijk nee te krijgen. En wat hun gewerd, was een spagaat! Een leven van wikken en wegen, van vergelijken en zoeken, van de keizer eren en weigeren hem te aanbidden, van de staat iets te weigeren en dan weer te respecteren, dat beviel hun niet. Wel belasting betalen maar de staat niet zijn gang laten gaan, wel de kas van de keizer spekken maar niet accepteren wat hij ermee doet, dat is pas echt een ander leven. En niet ongevaarlijk! Lukas laat zien wat Jezus' eigen levenshouding betekent voor zijn verhouding tot de keizer en zijn stadhouder: hij is nog maar drie stappen verwijderd van zijn confrontatie met het establishment. Hij heeft zijn belasting betaald, maar zijn vrijheid niet opgegeven.

Abraham Kuyper heeft ooit dit korte strijdgesprek tussen Jezus en zijn treiteraars aangemerkt als de basis van een levende democratie: participatie en distantie noemde hij dat; hij heeft wel slechtere gedachten achtergelaten!

Zoals wij hier zitten, betalen we allemaal onze belasting aan de keizer: of we nu critici of steunpilaren zijn van de vrije markt, we hebben er deel aan en mede onder onze verantwoordelijkheid reilt en zeilt zij.

De meesten van ons hebben levensgrote vragen bij het gedrag van onze keizer: van de behandeling van onze koffieboeren of van die lieve kinderen overzee die een deel van onze kleren naaien, van asielzoekers, van zwervers, van gevangenen, van het milieu, van het onderwijs, noem het maar op. En dat is maar goed ook.

Maar wij zijn er wel in gevangen. Het zijn onze belastinggelden die ervoor zorgen en onze welvaart die ermee wordt betaald. Wij hebben daarom geen andere keuze dan die van de *dissidente loyaliteit*. Dat is minder een woordenspel dan hoe het wellicht klinkt: het is de levenshouding geweest van alle historische vernieuwers die wij kennen: van de rabbi uit het Noorden tot Willem de Zwijger, van Socrates tot Levinas. Zo hebben alle grote kunstenaars ons gediend en zo hebben miljoenen naamloze medemensen die, binnen een systeem systematisch de grenzen ervan verkenden en in ere hielden, het ons voorgeleefd. Ons geloof wordt niet in het luchtledig geleefd. Het is al helemaal geen privé-zaak die wij mooi kunnen scheiden van ons publieke leven, zoals menig ongelovig medeburger van ons wil. Wij betalen de keizer onze belasting in het openbaar en in het openbaar zullen wij hem tegenspreken, als hij bij anderen of bij ons zich vergrijpt aan wat van God is. Belastingbetalers die zwijgen bij onrecht, tonen geen respect voor de keizer. Of voor God. Wij zullen wikken en wegen, en dat wel luidkeels te midden van het volk.

7.

Toen Rabbi Nachman werd gevraagd of hij de keizer zou dienen, antwoordde hij: 'Wellicht!' De officier van de keizerlijke politie die hem ondervroeg, sprak hem vermanend toe: 'dat is niet genoeg. Ik wil een duidelijk ja of nee van je horen.'

Maar Rabbi Nachman keek hem aan en zei: 'Maar weet u dan niet dat er wellicht veel meer is dan ja of nee? Het is ja met respect en nee met hoop. Wil de keizer met minder toe als hij meer kan krijgen...'

Amsterdamse Studentekerklesia, zondag 20 februari 2005

Citaat

VRIJHEID VAN MENINGSUITING

Het begrip 'vrijheid van meningsuiting' kreeg in het debat een nieuwe inhoud. Wie de geschiedenis van dit soort grondrechten een beetje kent, weet dat zulke 'verlichte' garanties voornamelijk bedoeld waren als bescherming van burgers tegen al te bemoeizuchtige en onderdrukkende koningen, regenten en andere gezagsdragers. Het 'recht op belediging', dat sommigen zich toe-eigenden, was het tegendeel daarvan. Het vernederen en discrimineren van minderheidsgroepen kon - en kan - nooit beschouwd worden als ultieme 'vrijheid van meningsuiting'.

Geert Mak in 'gedoemd tot kwetsbaarheid'

ZIJN BLOED OVER ONS?

Matteüs 27:25: een tekst en zijn werking

Alex van Heusden

Over het zogeheten Nieuwe Testament, die 'oudste' verzameling geschriften over Jezus en zijn volgelingen, doen allerlei opvattingen de ronde. Volgens sommigen is het een joods getuigenis, volgens anderen een anti-joods getuigenis, volgens weer anderen beide: een joods én anti-joods getuigenis. In zijn boek *'Als dit uit de hemel is...'* (1997) wil Peter Tomson, hoogleraar in Brussel, aantonen dat het Nieuwe Testament geworteld is in het toenmalige jodendom en alleen van daaruit begrepen kan worden, maar tegelijk de sporen draagt van vijandschap en verwijdering die tenslotte hebben geleid tot het schisma tussen jodendom en christendom.

'Zijn bloed (kome) op ons en op onze kinderen.' In het evangelie van Matteüs, in het zogeheten lijdensverhaal (voor velen uitsluitend bekend via Bachs *Matthäus Passion*), staat deze zin die wel is aangeduid als 'de zelfvervloeking der joden' (Matteüs 27:25). Een anti-joods getuigenis zou dit zijn en zo is het zeker door de eeuwen heen verstaan. Veel joods bloed is gevloeid met een uitdrukkelijk beroep op deze zin die Matteüs in de mond legt van 'heel het volk'.

De Duitse exegeet Gerhard Jankowski schreef in 2000: 'Matteüs had die zin beter kunnen schrappen als hij vermoed had hoeveel bloed er in feite door de generaties heen over dit volk is gekomen, soms ook met uitdrukkelijke verwijzing naar die zin. En zo is het gekomen dat de moordenaars zich altijd verontschuldigd hebben met het argument dat de vermoorden het zelf over zich hadden afgeroepen' (*Texte & Kontexte* Nr. 88 4/2000, p. 16).

De taal van de joodse Schrift

'Heel het volk' spreekt in Matteüs 27:25 de taal van de joodse Schrift. In de TeNaKh is de strekking van de bewuste uitspraak: de verantwoordelijkheid op je nemen voor een misdaad die begaan is of (mogelijk) begaan zal worden. Als aan het begin van het boek Jozua twee verspieters van Israël in Jericho onderdak vinden bij Rachab, de hoer, en zij uit dank voor haar hulp verklaren borg te staan voor haar en de haren als de stad zal worden ingenomen, doen zij haar deze toezegging (Jozua 2:1):

*En het zal geschieden:
ieder die door de deuren van jouw huis naar buiten gaat,
is aansprakelijk voor zijn eigen bloed,
daar zijn wij dan niet schuldig aan;
maar wie bij jou zijn in het huis,
voor hun bloed zijn wij aansprakelijk,
mocht een hand zich keren tegen hen.**

Peter Tomson meent dat de roep van 'heel het volk' in het verhaal van Matteüs dezelfde strekking heeft. Volgens hem is de conclusie onvermijdelijk dat Matteüs heel het volk verantwoordelijk stelt voor de dood van Jezus en zo schuldig verklaart. Hij schrijft in zijn eerder genoemde boek: '... de bredere context (maakt) de conclusie onvermijdelijk dat deze passage in Matteüs heel het joodse volk verantwoordelijk stelt voor Jezus' dood. De historische onjuistheid hiervan verhinderde de grote werking in de geschiedenis niet. Vanaf de vierde eeuw gaat deze passage functioneren in de polemiek tegen de Joden.

We staan voor de paradoxale conclusie dat dit evangelie met zijn *sterk joods-christelijke kleuring* tegelijkertijd een toewending tot de niet-Joden met een *anti-joodse strekking* bevat' (p. 252). Het is waar dat in de eerste drie eeuwen van de gangbare jaartelling deze passage uit Matteüs niet wordt aangehaald door de 'kerkvaders', als zij zich uiten in anti-joodse zin. Waarom vanaf de vierde eeuw wel? Keizer Constantijn had behoefte aan een sluitende, universele ideologie die als grondslag kon dienen voor een nieuw te vestigen eenheid van het gigantische Romeinse imperium. Daartoe adopteerde hij het christendom, althans de 'apostolische' variant ervan: die werd verheven tot rijksgodsdienst en zelfs, tegen het einde van de vierde eeuw, tot enige *religio licita* (toegestane religie). Deze ontwikkeling gaf aanleiding tot het voeren van een repressieve godsdienstpolitiek en met name het jodendom zou daarvan de gevolgen ondervinden. Geen beschuldiging kan dan hard genoeg zijn, alles wordt uit de kast getrokken om het joodse volk te demoniseren.

Historisch onhoudbaar

Peter Tomson leest nieuwtestamentische teksten - en dus ook de bewuste passage uit Matteüs - vanuit een historische invalshoek. Die is mijns inziens niet vruchtbaar, want leidt noodzakelijk tot maar één conclusie: Matteüs houdt de Joden verantwoordelijk voor de dood van Jezus en daarvan moeten we zeggen: dat is historisch onhoudbaar; laten we iedereen waarschuwen voor deze anti-joodse strekking van de tekst van Matteüs, ook de seculiere Bachadepoten. Er is evenwel een andere uitleg mogelijk die bovendien over betere papieren beschikt, omdat deze demonstreert hoe de gewraakte uitspraak betekenis krijgt in de tekst waarin hij voorkomt: het verhaal van Matteüs en dan vooral het zogeheten 'lijdensverhaal'. We lezen uit het lijdensverhaal het tafereel Matteüs 27:11-26.

- 11 Jezus stond voor de landvoogd
en de landvoogd vroeg hem:
Ben jij de koning van de Joden?
Jezus sprak:
Jij zegt het.
- 12 En op de beschuldigingen tegen hem
door de hogepriesters en oudsten
antwoordde hij niets.
- 13 Dan zegt Pilatus hem:
Hoor jij niet wat zij niet allemaal tegen jou getuigen?
- 14 En hij antwoordde hem op geen enkel woord
zodat de landvoogd zich zeer verwonderde.
- 15 Tijdens zo'n feest
was de landvoogd gewoon één gevangene voor het volk,
die zij wilden, vrij te laten.
- 16 Toen hadden zij een beroemde gevangene,
genaamd Jezus Barabbas.
- 17 Toen zij dan bijeenkwamen,
sprak Pilatus tot hen:
Wie willen jullie dat ik vrijlaat voor jullie:
Jezus Barabbas of Jezus die messias genoemd wordt?
- 18 Hij wist namelijk:
uit nijd hadden zij hem aan hem overgeleverd.
- 19 Toen hij op de gerichtstoel zat,
stuurde zijn vrouw [iemand] naar hem die sprak:
Heb geen bemoeienis met die rechtvaardige
want ik heb veel om hem geleden,
vandaag in een droom.
- 20 De hogepriesters en de oudsten overtuigden de menigten:
zij moesten om Barabbas vragen,
maar Jezus vernietigen.
- 21 De landvoogd antwoordde hen en sprak:

- Wie van de twee willen jullie dat ik vrijlaat voor jullie?
 Zij zeiden:
 Barabbas.
- 22 Zegt Pilatus hen:
 Wat zal ik dan doen met Jezus
 die messias wordt genoemd?
 Allen zeggen:
 Hij moet gekruisigd worden.
- 23 Hij sprak:
 Welk kwaad heeft hij dan gedaan?
 Maar zij schreeuwden harder nog:
 Hij moet gekruisigd worden.
- 24 Pilatus zag dat niets hielp,
 sterker: er ontstaat oproer.
 Hij nam water,
 waste zijn handen voor het aangezicht van de menigte
 en sprak:
 Onschuldig ben ik aan dit bloed.
 Jullie moeten maar zien.
- 25 Het hele volk antwoordde en sprak:
 Zijn bloed op ons en op onze kinderen.
- 26 Toen liet hij Barabbas vrij voor hen,
 maar Jezus geselde hij en hij leverde hem over
 om te worden gekruisigd.

Deze scène, Jezus voor Pilatus, is onderdeel van een schijnproces. Eerder hebben de hogepriesters en de oudsten - het Sanhedrin - op onduidelijke gronden Jezus ter dood veroordeeld en hem overgeleverd aan Pilatus: de Romeinse bezettingsmacht moet het vonnis voltrekken (Matteüs 26:57-66; 27:1v). Voor landvoogd Pilatus is hier sprake van een politieke rechtsgang. Dat blijkt uit zijn vraag aan Jezus: 'Ben jij de koning van de Joden?' Wie de pretentie voert 'koning van de Joden' te zijn, keert zich tegen Rome en tegen de keizer. Jezus kaatst de bal terug: 'U zegt het', dat wil zeggen: 'Dat is uw mening.' Als dan de hogepriesters en oudsten met allerhande beschuldigingen komen - van welke aard laat de tekst in het midden -, verdedigt Jezus zich niet, maar zwijgt, tot grote verwondering van Pilatus: 'Hoor jij niet wat zij niet allemaal getuigen tegen jou?'

Nu het proces dreigt vast te lopen, geeft de landvoogd er een wending aan door gebruik te maken van zijn recht om, bij gelegenheid van een feest, één gevangene vrij te laten naar de keuze van het volk. Een symbolisch gebaar: een gevangene de vrijheid geven op Pesach, het feest van uittocht en bevrijding. Het volk mag kiezen tussen twee gevangenen met dezelfde naam: Jezus Barabbas en Jezus die messias genoemd wordt. Jezus, Jehosjoe'a (Hebreeuws), Jesjoe'a (Aramees) - 'JHWH bevrijdt'. Zij verlangen beiden naar de bevrijding van het joodse volk, van Israël, uit de Romeinse overheersing. Daarbij moeten we ons Jezus Barabbas voorstellen als een zeloof, een gewapende opstandeling, fel anti-Romeins. Zo'n 'terrorist' vrijlaten zou de landvoogd niet goed uitkomen. Maar een veroordeling van deze 'beroemde gevangene', bij het volk in aanzien, zou tot rellen, mogelijk zelfs tot opstand kunnen leiden. Toch gaat zijn voorkeur uit naar de vrijlating van die andere Jezus: die wordt wel messias genoemd, maar zwijgt in alle talen, komt niet op voor zichzelf, van hem heeft de landvoogd niets te duchten. Bovendien laat zijn vrouw hem weten dat hij maar beter geen bemoeienis kan hebben met Jezus, 'die rechtvaardige'. Dat wil Matteüs zijn lezers meegeven: deze Jezus, door het Sanhedrin ter dood veroordeeld, wordt messias genoemd, 'gezalfd' voor Israël, en is een *tsaddiek*, een rechtvaardige.

Dubbelrol

Pilatus wordt door Matteüs, die als schrijver kan doen wat hij wil, in een opmerkelijke rol gedrongen. Afwisselend horen we zijn functienaam - 'landvoogd', vgl. vs 11.14.15.21 - en zijn eigennaam - vs 13.17.22.24. Pilatus vervult een dubbelrol. Als landvoogd kwijt hij zich van zijn taak namens Rome in Judea. De 'mens' Pilatus evenwel getuigt van de betrouwbaarheid van de messias. Als verhaalpersonage komt hij uit de koker van Matteüs. Afgaande op het werk van Flavius Josephus, de joodse geschiedschrijver, en van Philo van Alexandrië, de joodse wijsgeer, was de 'historische' Pilatus een bestuurder zonder scrupules aan wiens hand veel joods bloed kleefde. Het is de ironie ten top: middels de figuur van Pilatus-landvoogd manoeuvreert Matteüs het Romeinse machtssysteem richting getuigenis omtrent de Jood Jezus, de *tsaddiek*. Later in het verhaal zal de centurio, na Jezus' dood, opgeschrikt door een aardbeving, zeggen: 'Waarlijk een zoon van God was deze' (Matteüs 27:54).

Intussen nemen de hogepriesters en de oudsten het voortouw: zij willen van Jezus af en krijgen de 'menigten' (vs 20) zover dat zij kiezen voor Barabbas, de beroemde gevangene, de vrijheidsstrijder. De landvoogd stelt andermaal de vraag: 'Wie van de twee willen jullie dat ik vrijlaat voor jullie?' Nu komt Pilatus in een wel heel lastig parket. Zeker als er oproer ontstaat (vs 24), kan hij geen kant meer op. Zou hij genoodzaakt worden militair in te grijpen, dan moet hij vervolgens aan Rome verslag uitbrengen en dat kan hem zijn carrière kosten.

In een symbolische handeling wast Pilatus zijn handen, voor het aangezicht van de menigte, en verklaart zich onschuldig aan het bloed van Jezus.

De werkelijke hoofdrolspelers in dit drama zijn de hogepriesters en de oudsten, de leiders van het volk. Zij hebben heel dit rechtsgeding in gang gezet omdat zij uit zijn op de vernietiging van Jezus. Niet alleen manipuleren zij de landvoogd, ook bespelen zij de menigte(n). Een menigte (Grieks: *ochlos*) heeft geen vaste contouren, is anoniem en makkelijk te beïnvloeden. De menigte krijgt bij Pilatus gedaan waar de hogepriesters en oudsten op aanstuurden: de vrijlating van Barabbas en de terechtstelling van Jezus. Vervolgens is het niet de menigte, maar het volk (Grieks: *laos*) dat zich aansprakelijk stelt voor de dood van de messias. 'Heel het volk', verzameld voor Pilatus, hogepriesters en oudsten, zoals eens heel het volk verzameld was voor Mozes, aan de voet van de berg Sinai. Alsof de Sinai zich heeft verplaatst naar Jeruzalem. Daar bij de Sinai werd het verbond gesloten tussen JHWH en Israël, een verbond met bloed bezegeld. In de tekst van Matteüs verklaart Pilatus zich 'onschuldig aan dit bloed'. Waarna het volk antwoordt: 'Zijn bloed op ons en op onze kinderen.' Om welk bloed gaat het in die gewraakte zin van Matteüs?

Rechtvaardig bloed

In de grote rede van Jezus vol weespreuken aan het adres van schriftgeleerden en farizeeën (Matteüs 23:13-39) komt vier keer het woord 'bloed' (Grieks: *haima*) voor (vs 30.35), naast twee andere woorden die ook in de scène voor Pilatus van cruciale betekenis zijn: 'rechtvaardige' (vs 35) en 'kruisigen' (vs 34). Er is dus sprake van een samenhang tussen beide tafereelen. Jezus houdt de schriftgeleerden en farizeeën voor, na hen flink de mantel te hebben uitgeveegd (Matteüs 23:34):

*Daarom, zie,
 ik stuur naar jullie profeten en wijzen en schriftgeleerden.
 Sommigen van hen zullen jullie doden en kruisigen...*

En een vers verder lezen we:

*Dat kome op jullie al het rechtvaardige bloed,
vergooten op aarde,
vanaf het bloed van Abel, de rechtvaardige,
tot het bloed van Zecharja, de zoon van Berechja,
die jullie hebben vermoord
tussen de tempel en het altaar.*

Het is hier niet de plaats om nader in te gaan op de aard van het conflict dat zich heeft afgespeeld tussen Jezus en andere joodse leraren, of, historisch juist, tussen de ekklesia van Matteüs en leidende figuren van het jodendom na het jaar 70 en hoe de schrijver dat in zijn verhaal over Jezus heeft verwerkt.

In deze ongemeen felle polemische passage worden de leiders en leraren van het volk aansprakelijk gesteld voor het vergieten van 'rechtvaardig bloed', vanaf Abel, de rechtvaardige (Genesis 4:8), tot en met Zecharja, de profeet (2 Kronieken 24:19-22), dus voor de gewelddadige dood van de rechtvaardigen in de joodse Schrift (van A tot Z, van Genesis tot Kronieken). Jezus is in het verhaal van Matteüs de volgende rechtvaardige wiens bloed wordt vergooten - overigens niet door de schriftgeleerden en farizeeën die hier worden aangeklaagd; zij komen in het hele lijdensverhaal niet voor.

Onschuldig bloed

Het 'rechtvaardige bloed' is ook 'onschuldig bloed'. Als Judas, die Jezus overleveren zal, berouw krijgt over zijn verraad, geeft hij zijn loon, dertig zilverlingen, terug aan de hogepriesters en oudsten, en zegt: 'Gezondigd heb ik doordat ik onschuldig bloed heb overgeleverd' (Matteüs 27:4). 'Rechtvaardig bloed', 'onschuldig bloed'. Tijdens de laatste maaltijd die Jezus houdt met zijn leerlingen, laat hij een beker wijn rondgaan waarover hij de woorden spreekt: 'Dit is mijn bloed van het verbond dat voor velen uitgegooten wordt tot wegneming van zonden' (Matteüs 26:28). Het bloed van Jezus Messias wordt zo geduid als het bloed van het verbond. Met deze uitdrukking wordt het ritueel van de verbondssluiting tussen de God van Israël en zijn volk in herinnering geroepen, zoals dat staat opgetekend in Exodus 24:8:

Mozes nam het bloed en bespatte het volk.

Hij sprak:

Hier, het bloed van het verbond

dat JHWH met jullie sluit:

al deze woorden.

Heel het volk, verzameld aan de voet van de berg Sinai, bevestigt het verbond dat met het bloed van een offerdier bezegeld wordt: 'Alles wat JHWH gesproken en gezegd heeft, zullen wij doen en horen' (Exodus 24:7).

In het verhaal van Matteüs wordt over het bloed van Jezus gezegd dat het is vergooten 'voor velen tot vergeving van zonden'. Ook deze zegswijze gaat terug op de joodse Schrift. Op Jom Kippoer, Grote Verzoendag, aldus het boek Leviticus, besprenkelt de hogepriester de *kaporet*, het deksel op de Kist van de Getuige in het heilige: 'Zo zal hij verzoening bewerken over het heilige om de onreinheden van de kinderen van Israël, om hun overtredingen en al hun zonden' (Leviticus 16:16).

De messias zegt: 'Dit is *mijn* bloed.' Heel het volk zegt: '*Zijn* bloed op ons en op onze kinderen.' De beide bezittelijke voornaamwoorden, 'mijn' en 'zijn', moeten op elkaar betrokken worden. Zoals 'heel het volk' aan de voet van de Sinai instemt met het verbond, zo stemt in het verhaal van

Matteüs 'heel het volk' in met datzelfde verbond. Geen ander, *nieuw* verbond. Het aloude verbond van de Sinai wordt dit keer niet bezegeld met het bloed van een offerdier, maar met het bloed van de messias.

Wie behoren tot 'heel het volk'? Niet de hogepriesters en de oudsten die slechts uit zijn op het vergieten van onschuldig bloed. Ook niet de menigte die zich door de hogepriesters en de oudsten laat ophitsen tot de roep: 'Hij moet gekruisigd worden.' Heel het volk is het Israël dat van geslacht op geslacht - 'op ons en op onze kinderen' - staat aan de voet van de Sinai om de thora te ontvangen en het verbond te sluiten, 'al deze woorden', om zo te worden bevrijd uit 'de macht van ongerechtigheid' (Psalm 130:8). Matteüs, aanhanger van de messiaanse ekklesia, stelt het joodse volk van zijn dagen de weg, de thora-uitleg van Jezus Messias als laatste mogelijkheid tot bevrijding voor ogen. Verreweg de meeste Joden zijn niet op zijn aanbod ingegaan. De ekklesia van later eeuwen, een ekklesia van niet-Joden, van *gojiem*, is het joodse nee op Jezus gaan beantwoorden met haat, verketting, vervolging tot en met het vergieten van onschuldig joods bloed. Dat hebben de Joden over zichzelf afgeroepen, zeiden die van de ekklesia, de vinger leggend bij Matteüs 27:25.

* Men zie ook Leviticus 20 met als refrein 'zijn/hun bloedschuld is op hem/hen'; verder 2 Samuel 3:29; 1 Koningen 2:31-33.

Citaat

SOFT

'Soft' was in dit soort situaties het tegendeel van laf. Voor het zonder helm patrouilleren in een Iraakse achterbuurt was heel wat meer moed nodig dan voor een beschut ritje in een dichte pantserswagen. Net zoals er flink wat dapperheid nodig was om in die novembermaand, ondanks de ernstige en reële bedreigingen, alomtegenwoordig te zijn als burgemeester of wethouder.

Geert Mak in 'Gedoemd tot kwetsbaarheid'